

Nitel Sosyal Bilimler-Qualitative Social Sciences

Yıl:2022, Cilt:4 Sayı:2
Year:2022, Vol:4 Issue:2
NSB, 2022, 4(2), 158-191

NSB
QSS

Makale Türü/Article Type: *Araştırma/Research*

DOI:10.47105/nsb.1121810

Atıf/Citation: Ünal, A. (2022). Bir zanaat olarak görüşme yönetim alanında yazılan doktora tezleri üzerine metodolojik bir inceleme. *Nitel Sosyal Bilimler*, 4(2), 158-191. <https://doi.org/10.47105/nsb.1121810>

Bir Zanaat Olarak Görüşme

Yönetim Alanında Yazılan Doktora Tezleri Üzerine Metodolojik Bir İnceleme

^aAslıhan Ünal¹

^a Dr. Öğr. Üyesi, Yönetim Bilişim Sistemleri, Kapadokya Üniversitesi, Nevşehir, Türkiye

Öz

Bu makale, yönetim alanında yazılan ve birincil veri toplama yöntemi olarak görüşme yöntemi kullanılan 13 doktora tezinin metodolojik incelemesini sunmaktadır. Ayrıca, görüşme araştırmalarına ilgi duyan araştırmacıların başvurabileceği detaylı bir literatür incelemesi de içermektedir. Araştırmada veri olarak, Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi'nin web sayfasında yapılan sistematik tarama sonucunda seçilen 13 doktora tezi kullanılmıştır. Tezlerin analizinde literatür incelemesi sonucu belirlenen değerlendirme kriterleri kullanılmış ve nitel içerik analizi uygulanmıştır. İçerik analizi sürecinde ağırlıklı olarak tümdengelimsel bir yaklaşım izlendiği söylenebilir. Kriterlerin çoğu, Steinar Kvale'nin "zanaatkar görüşme yaklaşımı"nı temel almakla birlikte, nitel araştırma alanında önde gelen araştırmacıların eserlerinden de faydalanılmıştır. Araştırma bulguları, görüşme araştırmasının uygulama adımlarında bazı önemli eksikliklerin olduğunu göstermektedir. Öne çıkan eksiklikler, yöntemin felsefi altyapısının ihmal edilmiş olması, görüşme verisinin analizinde izlenen yöntemlerin kavramsal açıdan bazı tutarsızlıklar ve belirsizlikler içermesi, tek kaynaktan faydalanma, araştırmada geçerlilik ve güvenilirlik unsurlarının nasıl sağlandığı ile ilgili yeterli açıklamanın olmaması ve bazı tezlerde bu kriterlerin yalnızca literatür tanımlarının verilmiş olması, bulguların sunumunda standart bir yaklaşımın izlenmesi olarak sıralanabilir. Bu bulguların yanı sıra, değerlendirme kriterlerinin çoğunu sağlayan ve zanaatkar görüşme yaklaşımının bazı özelliklerini taşıyan doktora tezlerinin olduğu da belirlenmiştir. Bulguların sunumunda bu tezlerden alıntılara yer verilmiştir. Araştırmanın bulguları, üniversitelerde karar verici pozisyonlarda olan akademisyenler, lisansüstü öğrencileri ve görüşme yöntemini yeni uygulamaya başlayan araştırmacılar için öneriler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Görüşme yöntemi, görüşme araştırması, nitel araştırma, metodolojik inceleme, yönetim

¹**Sorumlu Yazar/Corresponding Author:** Aslıhan Ünal, aslihanunal80@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-5896-8880

Gönderim Tarihi/Received:26.05.2022

Kabul Tarihi/Accepted:15.08.2022

Yayımlanma Tarihi/Published:31.12.2022

Interview as a Craft A Methodological Review on Doctoral Dissertations Written in the Management Field

Extended Summary

Interview is the most used data collecting method in qualitative research and the way of interviewing is classified under several categories according to underlying philosophical assumptions (e.g. doxastic and epistemic), structuring of interview (e.g., semi-structured, unstructured), the number of person interviewed at the same time (e.g; focus group and individual), interview place and kind of interaction (online, face-to-face). In this paper, Steinar Kvale's (1996) craftsmanship approach is at the center. According to this approach, interviewer focuses on the interview rather than the method. The tool is the researcher her/himself, not the method she/he follows. Hence, the outcome of interview research depends on the abilities, sensitivity, empathy, and similar attributes of the interviewer. And according to Kvale (1996) craftsmanship approach links science to the art, and interviewing competence can be gained through apprenticeship by learning and practicing in time.

The problem of this research is the deficiencies of interview research in conducting an art level and craft level interviews, and the present obstacles that prevent researchers to conduct this kind of interview research. The main purpose of this paper is to shed light on "interview as a craft" and examine the stages of Kvale's approach. For this purpose, a group of doctoral dissertations defined as a sample in the field of management and examined in-depth to determine the quality of interview research in terms of craftsmanship approach.

This paper presents a methodological review of 13 doctoral dissertations written in the field of management and in which qualitative interview method was used as a primary data collecting method. The data of the research consist of 13 doctoral dissertations that were chosen as a result of systematic searching conducted on the web page of Council of Higher Education National Thesis Center in Turkey. The keywords used in searching are "interview", "qualitative", and "management". A qualitative content analysis method was applied to the data. Evaluation criteria that were defined as a result of literature review were used in analyzing doctoral dissertations. Therefore, it can be said that a deductive-dominant approach was followed during content analysis process. Majority of the criteria based on Steinar Kvale's "craftmanship approach" and works of the prominent researchers in qualitative research were also utilized. The main criteria were defined as follows (Kvale, 1996): (1) Theme of the research, (2) Research design, (3) Interview process, (4) Organizing data, (5) Analyzing, (6) Verifying, and (7) Reporting.

Findings of this research reveal that dissertations, in general, have some deficiencies in terms of conducting interview research stages. The prominent deficiencies can be listed as follows: Philosophical underlying of methods were generally ignored, methods used in analyzing interview data have some conceptual inconsistency and ambiguity, some authors adhered to just a single reference in conducting analysis method, a lack of adequate definitions about how reliability and validity strategies are implemented were defined in several research, most of the authors adopted a standard approach in presenting research findings. Although a dissertation that fulfill each evaluation criterion, dissertations that fulfill technical requirements and approach to craftsmanship approach in some aspects were also defined. Quotes from featured parts of these dissertations are presented in the findings section. Findings of this research offer recommendations to academics that have decision-making authority in universities, to graduate students, and to novice qualitative researchers, and to academics that consider themselves as a lifelong student.

Finally, this research has also had several limitations. The main purpose of this research was not to reach all the research that follows interview method. The scope of the research is limited with 13 doctoral dissertations written in the management field in Turkey. It was preferred to work on a small group of data in order to handle the issue in-depth and detailed. Hence, the findings may be unique to this sample. Using diverse keywords in the management field will enable researchers to reach more extended samples and as a result may reach to different findings. Besides, this paper focuses on Kvale's "craftsman approach" in conducting interview research and adopted the stages of this approach as evaluation criteria. There are various types of interview research in qualitative research literature. Hence, different criteria can be used to evaluate interview studies in different research fields

Keywords: Interview method, interview research, qualitative research, methodological review, management

Giriş

Ustalığı kabul etmiyorum. Ustalık zanaatta olur, ama sanatta olmaz. Sanatçı bildiğini tekrar eden değil, kendini yeni baştan yaratan ve daima arayandır. Talebe olmayı tercih ederim.

Tuncel Kurtiz

Makaleye tiyatro ve sinema sanatçısı Tuncel Kurtiz'in bilinen bir alıntısıyla başlamanın uygun olacağı düşünülmüştür; çünkü sanatçının sözleri bu makalenin yazılma amacı ve ana fikri ile çok yakından ilişkilidir. Nitel görüşme alanının önde gelen araştırmacılarından olan Steinlar Kvale de görüşme yöntemi konusunda benzer bir ayrıma gitmiştir. Kvale'ye (1996) göre, görüşme bir zanaattır ve doğru yapılırsa bir sanata dönüşür. Bu dönüşümde ise araştırmacının zaman içerisinde edindiği tecrübeleri, ön sezileri ve iç görüleri son derece önemli bir role sahiptir. Araştırmacının görüşme araştırmalarında uyguladığı strateji, zaman içerisinde öğrenme, sürekli kendini geliştirme ve iç görülerini doğru zamanlarda devreye sokabilme becerisi üzerine kuruludur ve eğer bu yeteneğini geliştirip doğru zamanlarda uygulayabilirse sanatsal düzeyde bir görüşme yapabilir.

Kvale'nin (1996) “zanaatkar görüşme” yaklaşımına göre, araştırmacı yöntemlere sıkı sıkıya bağlı kalmak ile hiç yöntem kullanmadan tamamen spontane ilerlemenin ötesinde bir kavrayışa sahip olmalıdır. Bir zanaatkar olarak araştırmacı, yönteme değil işe odaklanır. Burada araç olan yöntem değil araştırmacının kendisidir. Dolayısıyla, araştırmanın sonucu araştırmacının becerilerine, hassaslığına, empatisine ve benzeri özelliklerine bağlıdır. Kvale'ye göre bu yaklaşım, bilimi sanata bağlar ve araştırmacılık “çıraklık” yoluyla, yani zaman içerisinde öğrenerek ve deneyim kazanarak edinilir. Yazar, görüşme yönteminin sanat ile olan yakın ilişkisini şu sözlerle açıklar¹ (Kvale, 1995: 106):

Bir ressam için, yağlı boyanın, sulu boyanın ve karakalemin farklı tekniklerine hâkim olmak ve aynı zamanda perspektif ve renk kontrastı yasalarının bilgisine sahip olmak resim sanatında usta olmak için bir önkoşuldur. Bununla birlikte, bir sanat eseri yalnızca metodik kuralları izleyerek üretilemez. Başlıca araç, hassasiyeti ve yaratıcılığıyla sanatçıdır. Resim sanatı, görüşme araştırmalarına ilham verebilecek bir sanat türüdür.

Kvale'nin verdiği örnekten anlaşıldığı gibi, sadece yöntemleri bilmek ve onları sıkı sıkıya izlemek başarılı bir görüşme gerçekleştirmek için yeterli değildir. Araştırmacının hassasiyeti, yaratıcılığı ve doğru zamanda yaptığı doğru tercihler yöntemin etkin bir şekilde yürütülmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Araştırmacının bu konudaki yetkinliği, görüşme sürecini ve bu süreçte aldığı kararları rapora yansıtması ile anlaşılabilir.

Kvale gibi Svend Brinkmann da görüşmenin doğru bir şekilde uygulandığında son derece etkili bir yöntem olduğuna vurgu yapar. Brinkmann (2018) “doğru” uygulanan ve “sanatsal düzeyde” bir görüşmeye, yazar Haruki Murakami'nin edebi kategoride yer alan kitabından yaptığı bir alıntıyı örnek olarak gösterir. Kitap, Murakami'nin (2010) 1995 yılında Tokyo metrosunda düzenlenen terör saldırısından sağ olarak kurtulanlar ile gerçekleştirdiği görüşmelerden oluşmaktadır. Brinkmann'ın (2018) edebi bir eserden örnek vermesinin sebebi, Murakami'nin görüşmenin sosyal bağlamını, karşılıklı etkileşimin kendisinde yarattığı hissi ve katılımcının duygu durumunu yaptığı gözlemler aracılığıyla okuyucuya aktarabilmesi ve adeta o

¹ Çeviri yazara aittir.

anı yeniden canlandırabilmesidir. Murakami ve terör mağduru arasında geçen görüşme deşifre edildiğinde bir Word sayfasının yarısını bile doldurmayacak ifadelerden oluşmaktadır; buna karşılık yazarın yaptığı yorumlama son derece derin ve ilgi çekicidir. Brinkmann'a (2018) göre bu düzeyde bir görüşme sanatsal özellikte bir görüşmedir ve günümüzde çok az sayıda araştırmacı bu düzeye ulaşabilmektedir. Görüşme alanının önde gelen isimlerinden olan Kvale ve Brinkmann'ın görüşleri, bu araştırmanın gerçekleştirilmesine zemin hazırlamış ve araştırmacıyı motive etmiştir.

Problem ve Araştırmanın Amacı

Araştırmanın problemi, görüşme yönteminin sanatsal ve zanaatkar düzeylerde uygulanması konusundaki eksiklikler ve engellerdir. Bu problemi ulusal düzeyde inceleyebilmek amacıyla, Türkiye'de gerçekleştirilen görüşme araştırmaları araştırmanın kapsamı olarak belirlenmiştir. Araştırmanın temel amacının zanaatkar görüşme yönteminin nasıl uygulandığına dikkat çekmek olması nedeniyle küçük bir veri grubu üzerinde çalışmanın daha işlevsel olacağı düşünülmüştür. Bu nedenle, sistematik tarama yöntemi ile seçilen 13 doktora tezi analiz birimi olarak kullanılmıştır. Seçilen tezler, araştırmacının uzmanlık alanı olması nedeniyle, işletme anabilim dalının alt bilim dalı olan yönetim ve organizasyon alanından seçilmiştir. Dolayısıyla; bu araştırma, Türkiye'de yönetim alanında görüşme yöntemi izlenerek yazılmış doktora tezlerinin genel bir analizini içermez.

Veri grubu olarak doktora tezlerinin seçilmesinin iki sebebi vardır: Birinci neden, doktora tezlerinde yöntem ve bulgular bölümlerinin daha detaylı olarak ele alınmasıdır. Tezlerin formatlarından kaynaklanan bu özelliği, konu hakkında derinlemesine inceleme yapmaya imkân vermektedir. İkinci neden ise, doktora tezlerinde araştırma felsefesinin ve metodolojinin uygulanmasında sorunlar yaşandığına ilişkin önceki araştırmalarda elde edilen bulgular ve yapılan görüşlerdir. Örneğin; Karadağ (2010) eğitim bilimleri alanında yazılan doktora tezlerini kullanılan araştırma modelleri çerçevesinde incelemiştir. Yazarın elde ettiği bulgular, kullanılan araştırma modellerinin niteliğinin yeterli düzeyde olmadığını göstermektedir. Karadağ, bu durumu tez araştırması yürüten öğrencilerin ilgili konuda yeterli düzeyde bilgiye sahip olmamalarına bağlamıştır. Şener (2019) yönetim alanında yürütülen gömülü teori araştırmalarını incelediği makalesinde, gömülü teori deseni kullanıldığı belirtilmiş olmasına rağmen uygulamada desenin gerekliliklerinin bazı araştırmalarda yerine tam anlamıyla getirilmediğini tespit etmiştir. Toraman (2021) makalesinde, karma yöntemler araştırmalarında yapılan yanlışlıklara dikkat çekmiş ve yöntemin etkin bir şekilde kullanımına yönelik önerilerde bulunmuştur. Yazar ayrıca, Türkiye'de yürütülen lisansüstü tezleri metodolojik olarak incelediği, henüz yayımlanmayan araştırmasının bulgularına da bu araştırmada değinmiştir. Toraman'ın (2020) bulgularına göre, incelenen yayımların %90'ından fazlasında uygulama hataları ve eksiklikler bulunmaktadır (aktaran; Toraman, 2021).

Ulusal literatürde yönetim alanında yapılan nitel araştırmaların metodolojik olarak incelenmesine Özen'in (2000) makalesi örnek olarak verilebilir. Özen (2000) Türkiye'de yönetim/organizasyon alanında yazılan bildirileri incelediği araştırmasında, nitel veri toplama yöntemi kullanılan 11 araştırmanın 7'sinde görüşme yönteminin, 10 araştırmanın 6'sında ise gözlem yönteminin nasıl uygulandığına ilişkin bilgi verilmediğini tespit etmiştir. Özen (2000) görüşme ve gözlem yöntemlerini kullanan araştırmacıların

yöntemin işleyişine yönelik bilgi paylaşmaktan kaçınmasını, bu yöntemlerin henüz ulusal literatürde kurumsallaşmamasına ve belirli standartların yerleşmemiş olmasına bağlamıştır. Sağlam-Arı vd.'nin (2009) pazarlama ve yönetim alanlarında yazılan lisansüstü tezleri metodolojik olarak inceledikleri araştırmanın bulgularına göre, pozitivist görüş iki alanda da hakimiyetini devam ettirmektedir. İncelenen nitel araştırmalarda tercih edilen tek nitel desen ise örnek olay çalışmasıdır. Ayrıca, iki araştırma haricinde nitel veri doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Yazarların dikkat çektiği diğer bir önemli bir nokta da Türkçe nitel araştırma kaynaklarının çok az sayıda olmasıdır. Bunun yanı sıra, yüksek lisans programlarında nitel araştırma yöntemleri üzerine verilen derslerin sınırlı sayıda üniversitede bulunmasıdır. Lisansüstü tezlerinin kuramsal ve felsefi altyapısının sağlam bir şekilde oluşturulması ile ilgili olarak Keskin'in (2017) makalesi son derece önemli bir sorunun altını çizmektedir. Yazarın ulusal literatürde yayımlanan 61 sosyal bilimler araştırma yöntemi kitabı üzerinde yaptığı inceleme sonucunda, kitapların sadece bilimsel araştırmanın teknik olarak kurgulanması üzerinde durduğunu, fakat felsefi altyapıyı göz ardı ettiği bulgusuna ulaşılmıştır. Türkiye'de Türkçe dilinde yayımlanan bu kitaplar doktora öğrencilerinin tez araştırmalarını yürütmelerinde yol gösterecek kadar felsefi açıklamalar sunmamaktadır. Bu bulgular, daha önce de değinilen Sağlam-Arı ve diğerlerinin (2009) araştırma bulguları ile birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'de doktora eğitimi alan bir öğrencinin araştırmasını yürütmek için ekstra bir çaba göstererek kendi yolunu kendisinin çizmesinin gerektiği anlaşılmaktadır.

Yapılan bu literatür incelenmesi, Türkiye'de nitel araştırma yöntemlerinin uygulanmasında sorunlar yaşandığını göstermektedir. Görüşme yöntemi ise nitel araştırmalarda en sık kullanılan veri toplama yöntemidir. Türkiye'de yürütülen nitel araştırmaları metodolojik olarak inceleyen araştırmaların içerisinde spesifik olarak görüşme yönteminin uygulanmasına odaklanan bir araştırmaya ise rastlanmamıştır. Dolayısıyla, bu araştırmada elde edilen bulguların, nitel araştırma literatürüne sunduğu farklı bakış açısı ile katkısının olacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın ana amacı, Türkiye Cumhuriyeti Yüksek Öğretim Kurumu'na (YÖK) bağlı üniversitelerde yazılan doktora tezlerinden oluşan bir analiz birimi belirleyerek görüşme yönteminin nasıl uygulandığını derinlemesine incelemek ve elde edilen bulgular ışığında yeni araştırmacılara zanaatkar görüşme yaklaşımının nasıl uygulandığı konusunda yol gösterebilmektir. Bu amaçla; analiz yöntemi olarak metodolojik inceleme yöntemi kullanılmış, sistematik tarama sonucunda ulaşılan 13 doktora tezine nitel içerik analizi uygulanmıştır ve aşağıda verilen 3 araştırma sorusunun cevapları aranmıştır.

- Belirlenen doktora tezlerinde nitel görüşme yöntemi nasıl uygulanmıştır?
- Görüşme araştırmalarının eksikleri nelerdir?
- Görüşme araştırmalarını zanaatkar ve hatta sanatsal düzeye yükseltmek için neler yapılabilir?

Bu araştırmada, bir veya daha fazla katılımcıya açık-uçlu sorular yöneltilmesi ve cevapların kaydedilmesi yoluyla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler (Creswell, 2012) nitel görüşme olarak değerlendirilmiştir. Katılımcılara önceden belirlenmiş soruların yöneltildiği ve cevap olarak sınırlı sayıda şık içerisinden seçim yapılabilen yapılandırılmış görüşmeler (anket yöntemi) (Agarwal, 2018) bu

araştırmanın kapsamı dışındadır. Nitel ve nicel yöntemlerin bir arada kullanıldığı karma desen izleyen araştırmalar da araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Tezlerin analizinde kullanılan değerlendirme kriterleri belirlenirken ağırlıklı olarak Kvale'nin (1996) "zanaatkar görüşme yaklaşımı" esas alınmıştır. Dolayısıyla, bu araştırma belirli bir nitel araştırma deseninin (Örn. fenomenoloji, örnek olay çalışması, gömülü teori vb.) ayırt edici özelliklerine ve araştırma yöntemlerine odaklanmaz.

Makale dört bölümden oluşmaktadır: Yöntem bölümünde, araştırmanın metodolojisi ve izlenen araştırma stratejisi hakkında bilgiler verilmektedir. Bu bölüm ayrıca, tezlerin değerlendirilmesi amacıyla belirlenen kriterler ile ilgili kapsamlı bir literatür incelemesini de içermektedir. Üçüncü bölümde, analiz sonucunda elde edilen bulgular, tablolardan ve alıntılardan faydalanılarak başlıklar altında yorumlanmaktadır. Dördüncü bölümde elde edilen bulgular hakkında genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Sonuç ve Öneriler bölümünde, temel bulgular ışığında uygulayıcılar ve gelecek araştırmalar için önerilerde bulunmaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırmada, görüşme yönteminin doktora tezlerinde nasıl uygulandığının belirlenmesi amacıyla metodolojik inceleme yöntemleri izlenmiştir. Metodolojik çalışmalar, yayınlanmış veya yayımlanmamış araştırmaları, desen, yürütme, analiz veya raporlama açısından inceleyen araştırmalardır (Mbuagbaw vd., 2020). Literatür incelemesi araştırmalarında izlenen; araştırmanın sınırlarının belirlenmesi, kaynak taraması, seçim, analiz ve sunum (Wolfswinkel vd., 2013) aşamalarına benzer adımlar izlenir.

Araştırmada belirli anahtar kelimeler üzerinden sınırlandırılarak yapılan tarama ve sonrasında eleme yoluyla erişilen doktora tezleri veri grubu olarak belirlenmiştir. Veriye literatür incelemesi sonucunda belirlenen değerlendirme kriterleri üzerinden nitel içerik analizi uygulanmıştır. İçerik analizinde ağırlıklı olarak tümdengelsel bir yaklaşım izlenmiştir. Bunun yanı sıra, ihtiyaç duyulan durumlarda açılımlayıcı bir yaklaşım da benimsenmiştir. Elde edilen bulguların yorumlanmasında sayısallaştırma, tablo üzerinde gösterme ve doğrudan alıntı yapma gibi destekleyici stratejiler uygulanmıştır.

Araştırma Stratejisi

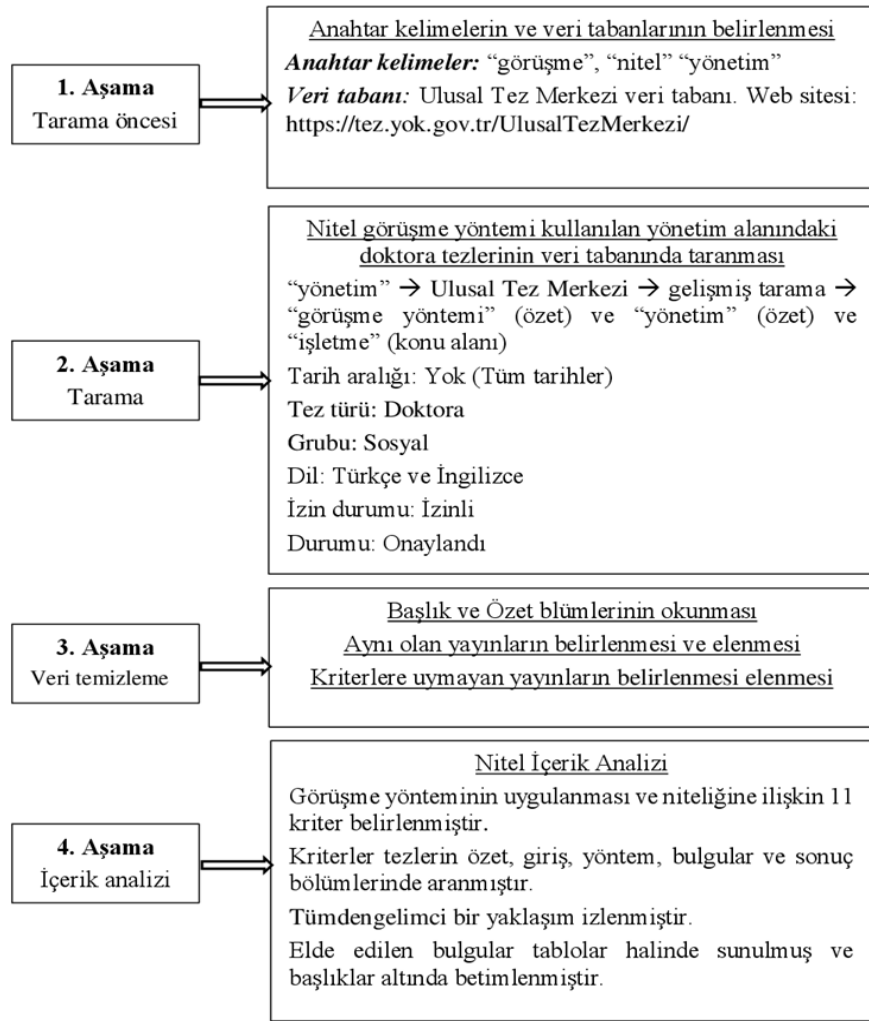
Bu araştırmada analiz birimi olarak belirlenen doktora tezlerinin özellikle "giriş", "yöntem" ve "bulgular" bölümlerine odaklanılmıştır, fakat tezlerin tüm bölümleri incelemeye dahil edilmiştir. İzlenen stratejinin, örneklem belirleme yöntemi sistematik inceleme özelliği taşımaktadır. Araştırma, Snelson'un (2016) metodolojik analiz araştırmasında izlediği dört aşama izlenerek gerçekleştirilmiştir:

- (1) Ön tarama aşaması
- (2) Tarama aşaması
- (3) Veri temizleme aşaması
- (4) Analiz aşaması

İzlenen araştırma stratejisinin detayları Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1.

Araştırma Stratejisi

Anahtar Kelimeler

Sistematik tarama aşamasında kullanılan anahtar kelimeler “görüşme” “yönetim” ve “işletme” olarak belirlenmiştir. Anahtar kelimeler, Ulusal Tez Merkezi web sayfasında yer alan “gelişmiş tarama” bölümüne Tablo 1’de gösterildiği şekilde girilmiştir.

Tablo 1.

Sorgu Sayfası

Anahtar Kelimeler	Aranacak Alan	Arama Tipi	Tez Türü	İzin Durumu	Grubu	Durumu
Görüşme	Özet	Sadece yazılan şekilde				
Nitel	Özet	Sadece yazılan şekilde				
Yönetim	Özet	Sadece yazılan şekilde (1. Arama) İçinde geçsin (2.arama)	Doktora	İzinli	Sosyal	Onaylandı

7 Mayıs 2021 tarihinde Tablo 1’de belirtilen kriterler üzerinden yapılan ilk taramada 119 doktora tezine ulaşılmıştır. İlk inceleme aşamasında, “işletme” konu alanı dışında kalan tezler elenmiştir. Bu eleme adımı, tezlerin “özet” bölümleri incelenerek yapılmıştır. Bu yöntem izlenerek ulaşılan 23 adet tez bir Excel dosyasına yazar ismi, yayım tarihi ve tez başlığı belirtilerek kaydedilmiştir. 8 Haziran 2021 tarihinde güvenilirliğin sağlanması amacıyla aynı kriterler kullanılarak ikinci bir tarama yapılmıştır ve ulaşılan 121 tezdten sisteme yeni eklendiği tespit edilen iki tez araştırmaya dahil edilmiştir. Aynı tarihte, anahtar kelimelerden “yönetim” terimi “arama tipi” sekmesine “içinde geçsin” komutu verilerek bir arama daha yapılmış, ulaşılan 273 tez içerisinde 2 tez araştırmaya dahil edilmiştir. Son aşamada elde edilen 25 doktora tezinin özet ve yöntem bölümleri incelenerek karma desen izleyen araştırmalar, biçimlendirilmiş görüşme (anket formunda) yöntemi izlediği belirlenen araştırmalar değerlendirme dışı bırakılmıştır. Sonuç olarak, arama kriterlerini sağlayan 13 doktora tezi analiz birimi olarak belirlenmiştir.

Belirlenen veri grubuna, içerik analizi uygulanmıştır. Veri analiz edilmeden önce, literatür incelemesi yapılarak değerlendirme kriterleri belirlenmiş ve bu kriterler incelenen tezlerin içerisinde aranmıştır. Fakat bazı durumlarda, tezler incelenirken değerlendirme kriterlerine yeni eklemeler yapma ihtiyacı hissedilmiştir ve alt kategorilerde isim değişikliğine gidilmiştir. Dolayısıyla, çok baskın olmamakla birlikte analiz sürecinde, tündengelimsel bir yaklaşımın izlendiği aşamaların da olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra, ihtiyaç duyulan durumlarda Mayring’in (2014) yorumlayıcı yaklaşım başlığı altında tanımladığı “geniş içerik analizi” aşamaları da uygulanmıştır. Geniş içerik analizi, anlamın belirsiz olduğu durumlarda, araştırmacının verinin dışında kaynaklara başvurması ve veriye geri dönerek anlamı açığa çıkarması şeklinde işleyen bir yöntemdir (Mayring, 2014). Örneğin, bulgular bölümünde tezlerde neden “betimsel analiz” teriminin kullanıldığını açıklığa kavuşturmak amacıyla bu içerik analizi yöntemi izlenmiştir. Tez yazarlarının, faydalandıkları kaynaklara başvurulmuş ve referans verilen kaynak ve o kaynağın yaptığı referanslar incelenmiştir.

Değerlendirme Kriterleri

Görüşme yönteminin kullanıldığı araştırmaların niteliğinin değerlendirilmesinde Kvale’nin (1996) araştırmacılar için önerdiği yedi aşamalı süreç esas alınmış ve literatür incelemesi sonucunda değerlendirme kriterleri şu başlıklar altında belirlenmiştir:

- (1) Araştırmanın teması
- (2) Araştırmanın deseni
- (3) Görüşme süreci
- (4) Verilerin düzenlenmesi
- (5) Analiz
- (6) Doğrulama
- (7) Raporlama

(1) Araştırmanın teması. Kvale’ye (1996) göre, bu aşamada “neyin” inceleneceği ve “neden” inceleneceği belirlenir. Araştırmaya konu olan temel kavramlar açıklanır ve neden bu araştırmaya ihtiyaç duyulduğu ifade edilir. Bu aşamada; araştırmanın amacı, problemi ve araştırma soruları belirlenir.

Creswell'e (2007) göre, amaç cümlesi araştırmanın hedefini veya niyetini ifade eden cümledir ve bu cümleden sonra incelenen fenomenin merkezindeki kavramın açıklaması verilir. Araştırmanın problemi, araştırmacıyı araştırmaya yönlendiren nedenlerin açıklandığı bölümdür. Maxwell (2013) araştırmaların üç amacı (goal) gerçekleştirmek üzere yapıldığını belirtmiştir: (1) Kişisel amaçlar, (2) entelektüel amaçlar ve (3) uygulamaya yönelik (pratik) amaçlar. Kişisel amaçlar, araştırmacıyı harekete geçiren kişisel nedenlerdir. Maxwell (2013) kişisel amaçları; belirli bir meseleye ya da olaya karşı duyulan merak, belirli türde bir araştırma gerçekleştirme isteği, kariyerini ilerletme, dahil olduğu durumları ya da pratikleri geliştirme ya da değiştirme isteği olarak örneklendirmiştir. Entelektüel amaçlar ise bir şeyi anlamaya yöneliktir, bir fenomeni derinlemesine incelemek veya daha önceki araştırmalarda yeterince değinilmemiş sorulara cevap bulmak ile ilgilenir. Maxwell (2013), araştırma sorularının entelektüel amacı karşılamaya yönelik olarak hazırlanması gerektiğine dikkat çeker Uygulamaya yönelik amaçlar araştırma bulgularından yola çıkarak bir ihtiyacı karşılamak, bir durumu değiştirmek, bir hedefi (objective) gerçekleştirmeye yönelik amaçlardır.

(2) Araştırmanın deseni. Tema belirleme aşamasından sonra araştırmanın “nasıl” yürütüleceğinin açıklandığı tasarım aşamasına geçilir. Kvale (1996) bu aşamayı, bilgiyi elde etmek için metodolojik prosedürlerin planlanması ve hazırlanması aşaması olarak tanımlar. Araştırmanın deseninin belirlendiği bu aşamada etik meseleler de dikkate alınmalıdır (Kvale, 1996). Uygulanacak görüşme yönteminin seçilmesi, görüşme sorularının hazırlanması, kimlerle görüşme yapılacağı bu aşamada belirlenir. Nitel desen tercihinde ve desen izlenirken uygulanan yöntemlerde araştırmacının felsefi varsayımların, dünya görüşünün, paradigmaların önemli ölçüde etkisi vardır. (Creswell, 2007).

Bu aşama, dört kategori altında değerlendirilmiştir: “Araştırmanın deseni”, “katılımcılar”, “destekleyici veri toplama yöntemi” ve “etik meseleler”.

Araştırmanın deseni. İncelenen doktora tezlerinde hangi desenin izlendiği bu kategori altında değerlendirilmiştir.

Katılımcılar. Araştırmacıların katılımcıların seçiminde izledikleri yöntem “örneklem/örnek olay belirleme stratejisi” başlığı altında değerlendirilmiştir.

Destekleyici veri toplama yöntemi. Tezlerde, görüşme yöntemi ile toplanan veriyi desteklemek amacıyla kullanılan nitel veri toplama yöntemleri (gözlem ve doküman analizi) bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Etik meseleler. Araştırmacıların görüşme öncesi süreçte belirledikleri etik hususlar bu başlık altında incelenmiştir. (Örn., bilgilendirilmiş onam, etik kurul onayı, görüşme öncesi bilgilendirme, gizlilik bildirim, araştırmanın sonuçları hakkında bilgilendirme vb.). Nitel araştırmalar doğası gereği esnek ve keşfedici özellikte olduğu için araştırma süreci boyunca, araştırma sorularında, görüşme sorularında, izlenen yöntemlerde değişiklik yapılması olası bir durumdur. Dolayısıyla, araştırmanın başlangıcında etik kurula ve katılımcılara kesin ve net bilgiler sunulamayabilir. Bu gibi durumlarla ilgili olarak Kvale (1996), Lincoln'un “diyalog yaklaşımı”ni öne çıkarmıştır (bkz. s.114). Bu yaklaşıma göre, araştırma süreci katılımcılarla müzakere edilerek bulgular karşılıklı olarak şekillendirilebilir. Bu kapsamda, incelenen tezlerde

katılımcılara sunulan bir bilgilendirilmiş onam formunun olup olmadığı incelenmiştir. Katılımcıların gönüllü katılımına dair alınan onayın “yazılı” veya “sözlü” alındığı da ayrıca değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra Lincoln’ün önerdiği “diyalog yaklaşımı” veya benzer bir yaklaşımın tezlerde izlenip izlenmediği de incelenmiştir.

Bir diğer etik ilke olan “gizlilik” ilkesini Kvale (1996) katılımcıyı tanımlayan özel bilgilerin rapora yansıtılmaması olarak tanımlar. Ayrıca, katılımcılar görüşme verisine kimlerin erişebileceği hakkında önceden bilgilendirilmelidir. Kvale, bu noktada gizliliğin etik boyutu ile bilimsel araştırmanın temel prensipleri arasında olan bir çatışmaya dikkat çeker. Bu çatışma, verinin kimlerden sağlandığının bilinmemesi durumunda bulguların doğruluğundan nasıl emin olunabileceği ile ilgilidir. Sonuçlar ilkesi ise katılımcıların araştırmaya katılmakla görebileceği potansiyel zarar ve katılımdan sağlayacağı fayda hakkında önceden bilgilendirmeleri ile ilgilidir (Kvale, 1996). Tezlerde bu ilkenin sağlanması “sonuçlar altında bilgilendirme” başlığı altında incelenmiştir.

(3) Görüşme süreci. Bu aşama katılımcı ile etkileşime geçildiği safhadır. Görüşmeden önce konu hakkında ön bilgi edinilir, kullanılacak görüşme yöntemi belirlenir, görüşme formu hazırlanır, katılımcı ile iletişime geçilerek görüşme gerçekleştirilir (Kvale, 1996). Bu aşama 3 kriter üzerinden değerlendirilmiştir: “Görüşme türü”, “görüşme formu” ve “güvenin sağlanması”.

Görüşme türü. Görüşme yöntemi çeşitli özelliklerine göre sınıflandırılmaktadır. Bu çalışmada görüşme türü iki başlık altında incelenmiştir: “Biçimsel özelliklerine göre görüşme türleri” ve “Felsefi varsayımlarına göre görüşme türleri”

Biçimsel özelliklerine göre görüşme türleri. Nitel araştırma literatüründe görüşmeler biçimsel özelliklerine göre yaygın olarak üç başlık altında sınıflandırılırlar (Agarwal, 2019; Brinkmann, 2018): yapılandırılmış, yarı-yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşmeler.

- Yapılandırılmış görüşme. Bu tür görüşmelerde görüşme soruları önceden belirlenir ve her katılımcıya aynı sorular, aynı sıralamayla yöneltilir. Hazırlanan sorular genellikle kapalı uçlu sorular ve katılımcılar verili cevap seçeneklerinden birini seçmesi beklenir, fakat açık uçlu olarak hazırlanan yapılandırılmış görüşmeler de uygulanmaktadır (Agarwal, 2019). Yapılandırılmış görüşme yöntemi nicel araştırmalarda veri toplama aracı (anket yöntemi) olarak yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. Dolayısıyla, bu araştırmanın kapsamı içine girmez.

- Yarı-yapılandırılmış görüşme. Nitel araştırmalarda en sık kullanılan görüşme türüdür. Sorular önceden belirlenir, fakat görüşme esnasında görüşme formuna sıkı sıkıya bağlı kalınmaz, soruların sırası değişebilir, doğaçlama gelişen sorular yöneltilebilir (Creswell, 2012). Yapılandırılmış görüşmeye kıyasla, araştırmacı bilgi üretiminde aktif bir rol üstlenir ve katılımcının verdiği cevaplar üzerinden gerekli görülen durumlarda yeni sorular yöneltebilir (Brinkmann, 2018).

- Yapılandırılmamış görüşme. Bu görüşme türünde önceden belirlenmiş bir soru formu izlenmez, katılımcıya yöneltilen sorular görüşmenin gidişatına göre belirlenir (Agarwal, 2019).

Felsefi varsayımlarına göre görüşme türleri. Görüşme yöntemine getirilen önemli eleştirilerden biri üretilen bilginin bilimsel olmadığı yönündedir (Brinkmann, 2007). Brinkmann (2007) görüşme sonucunda

elde edilen bilginin türüne göre görüşmeleri doksastik ve epistemik olarak iki sınıf altında incelemiştir. Doksa ve episteme kökeni antik Yunancaya dayanan terimlerdir. Doksa inanç, zan, popüler görüş anlamında kullanılırken (Wight, 2018) episteme, kesin ve doğru bilgiyi tanımlar (Eisner, 2002). Doksastik görüşmelerde katılımcının anlatısı ön plandadır, araştırmacı empati kuran ve dinleyici rolündedir; epistemik görüşmelerde ise araştırmacı daha müdahaleci ve sorgulatan bir rol üstlenerek epistemik bilgiye ulaşmaya çalışır (Brinkmann, 2007). Bunun yanı sıra, Berner-Rodoreda vd. (2019) Brinkmann'ın ikili sınıflandırmasından yola çıkarak bir görüşme tipolojisi oluşturmuşlardır. Bu tipolojide, görüşme türleri araştırmacının rolü ve görüşmelerin doksastik ve epistemik özelliklerine dayanan bir sınıflandırma yapmışlardır. Tipolojide; anlatı görüşmesi, fenomenolojik görüşme ve etnografik görüşme doksastik görüşme sınıfında yer almaktadır. Aktif görüşme, uzman görüşmesi, diyalektik görüşme ve Berner-Rodoreda vd.'nin (2019) geliştirdikleri istişare türü görüşme (deliberative interview) ise epistemik görüşmeler sınıfında değerlendirilmiştir. Feminist görüşme ve yansıtıcı (reflexive) görüşme ise hem epistemik hem de doksastik unsurları bir arada bulunduran görüşmeler olarak sınıflandırılmıştır. Yazarların yaptığı sınıflandırmaya göre, doksastikten epistemik görüşme türüne doğru geçildiğinde katılımcı ve araştırmacı arasındaki sınırlar belirsizleşmekte, giderek eş-ortak konumuna yükselmektedir.

Bu bilgilerden yola çıkarak incelenen doktora tezlerinde izlenen görüşme yönteminin “epistemik” ve “doksastik” özellikleri incelenmiştir. Kriter olarak araştırmacının “felsefi varsayımları” (epistemolojik ve ontolojik) ve Berner-Rodoreda vd.'nin (2019) görüşme tipolojisi esas alınmıştır.

Görüşme formu. Yapılandırılmış ve yarı-yapılandırılmış görüşmelerde araştırma soruları temel alınarak bir görüşme formu (ya da kılavuzu) oluşturulur. Maxwell (2013) araştırma soruları ile görüşme soruları arasındaki ayrıma şu şekilde değinmiştir: araştırma soruları neyi anlamak istediğinizi ifade eder, görüşme soruları ise bu anlayışa ulaşmak için insanlara sorduğunuz sorulardır. İyi görüşme soruları hazırlanmak için sadece araştırma sorularının görüşme sorularına çevrilmesi yeterli değildir, yaratıcılık ve iç görü de gerektirir. Bunun sağlanması için, araştırmacı kendisini katılımcının yerine koyarak soruları nasıl anlayacağını ve nasıl cevaplar verebileceğini kestirebilmelidir. Bu noktada sorular ile ilgili çeşitli kişilerden “geri bildirim almak (uzman görüşü)” ve “pilot görüşmeler” sıklıkla başvurulan yöntemlerdir. Bu aşamanın değerlendirilmesinde de kriter olarak da bu iki yöntem belirlenmiştir.

Güvenin sağlanması. Agarwal (2019) görüşme sürecinin faydalı sonuçlar doğurabilmesi için katılımcı ve araştırmacı arasında güvenin sağlanmasının bir önkoşul olduğunu belirtmiştir. Katılımcı kendisini güvende ve rahat hissetmelidir. Bu noktada, araştırmacının görüşmeye günlük sıradan meseleler ile ilgili kısa bir sohbet ile başlaması, katılımcının araştırmaya sağlayacağı faydaların açıklanması, gizlilik bildirimlerinin yapılması ve mekân seçiminin katılımcıya bırakılması güvenin sağlanmasında etkili olacaktır. Bu görüşlerden yola çıkarak bu aşamanın değerlendirilmesinde “mekân” ve “güven” kriterleri kullanılmıştır.

(4) Verilerin düzenlenmesi. Araştırmacıların görüşme verisini nasıl kaydettikleri ve analize hazırlama süreçleri bu başlık altında 2 kriter üzerinden değerlendirilmiştir: “Kayıt türü” ve “transkript”.

Kayıt türü. Araştırmacılar görüşme verisini genellikle ses kayıt cihazına kaydetmektedir. Katılımcının izin vermediği durumlarda ise klasik not tutma yöntemi kullanılmaktadır. Her ne kadar ses kaydı ve not alma yöntemleri son derece yaygın kullanıyor olsa da Kvale (1996) araştırmacının hafızasına ve empati yeteneğine güvenerek görüşme sonrasında önemli noktaları yazabileceğini de belirtmiştir. Araştırmacının görüşme anını hatırlayarak ortaya çıkan anlamları sonradan not alması her ne kadar subjektif bir yaklaşım olarak değerlendirilebilse de Kvale bu yöntemin küçümsenmemesi gerektiğinin altını çizer ve bu duruma Freud'un Psikoanalitik Teorisini örnek olarak verir. Freud, teorisini ses kayıt cihazlarının olmadığı bir dönemde terapi esnasında yaptığı görüşmelerden hatırladıkları üzerine inşa etmiştir. Kvale'nin burada dikkat çekmek istediği nokta günümüzde araştırmacıların çok fazla sayıda transkript ve alıntılar arasında boğulmasıdır. Kvale Freud'un ses kayıt cihazı kullanmamasını bir avantaj olarak değerlendirir. Günümüzde ise bu cihazlar, veri kaybını en aza indirmek amacıyla sıklıkla tercih edilmektedir. İncelenen tezlerde araştırmacıların veriyi nasıl kaydettikleri "kayıt türü" başlığı altında değerlendirilmiştir.

Transkript. Eğer ses kayıt cihazı kullanılmışsa katılımcı ile araştırmacı arasında geçen konuşma kelimesi kelimesine yazıya çevrilerek analize hazır hale getirilir (transkript) (Agarwal, 2019). Katılımcıların görüşme sonrasında ses kayıtlarına ve transkriptlere erişme hakkı vardır ve transkriptlerin katılımcıya gönderilerek onayının alınması araştırmanın inanılabilirliğini (credibility) arttıran bir faktördür (Seidmar, 2006).

Araştırmacının transkriptler konusunda dikkat etmesi gereken nokta, yazıya çevrilmiş metnin ham veri olmadığıdır. Yazılı metin görüşme durumunun bağlamından bağımsız bir metindir. Ses kaydı yazıya çevrilirken, kullanılan dil tonlamasını ve kişiye özgü özelliklerini (şive, ironi, alay, şaka vb.) kaybeder ve düz bir metin olarak aktarılır ve bu nedenle anlam kaybına uğrayabilir (Morse, 2018). Araştırmacı metni incelerken bu farkın bilincinde olmalıdır. Bunun yanı sıra, deşifre işlemi gerçekleştirilirken yanlış anlamalardan kaynaklı yazıya hatalı çevrimler olabilir. Bu konuda güvenilirliğin sağlanabilmesi için Kvale (1996), deşifre işleminin iki farklı kişi tarafından yapılıp sonrasında metinlerin karşılaştırılarak eksikliklerin giderilmesini önermiştir. Karşılaştırma işleminin yapılmasında bir bilgisayar programından da faydalanılabilir. Geçerliliğin sağlanması ise güvenilirliğin sağlanması kadar kolay bir mesele değildir. Deşifre işlemi sosyal bir etkileşim halinde gerçekleştirilen görüşmenin bağlamından koparılarak yazıya hapsedilmesi olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak transkriptler sonradan oluşturulmuş yapay formlardır. Metinler farklı araştırmacılar tarafından farklı şekilde yorumlanabilir. Kvale konunun önemini, 'cehenneme giden yol transkriptlerle döşelidir' sözleriyle açıklar (p.166) ve deşifre işleminin nasıl yapılacağı ile ilgili belirli bir standardın olmadığını da belirtir. Deşifre tarzı transkriptin hangi amaçla kullanılacağı ile ilişkilidir. Örneğin, dilbilimsel ve psikolojik analizlerin yapıldığı araştırmalarda duraksamaların süresini belirtecek şekilde detaylı deşifreler yapılmaktadır. Bu kriter üzerinden, incelenen tezlerde ses kaydı alan araştırmacıların verilerin deşifresinde nasıl bir yol izledikleri incelenmiştir.

(5) Analiz. Kvale (1996)'ye göre ideal bir görüşme, ses kayıt cihazı kapandığı anda zaten analiz edilmiştir. Bu görüşe göre; araştırmacı söylenenlerden çıkardığı anlamı katılımcıya söyleyerek savını doğrulayabilir veya yanlışlayabilir. Bu sayede, görüşme sonrası yapılan analiz hem daha kolay olacaktır

hem de daha sağlam temellere oturacaktır. Kvale “anında yorumlama” olarak tanımladığı bu analiz yönteminin görüşme araştırmaları için ideal metodoloji olabileceğini ileri sürmüştür. Görüşme esnasında gerçekleşen bu analizi görüşme metinlerinin analizi izlemektedir.

Günümüzde verilerin düzenlenmesinde bilgisayar yazılımlarından da faydalanılmaktadır. Atlas.ti, NVivo, HyperRESEARCH, Maxqda sık kullanılan nitel analiz yazılımlarıdır (Creswell, 2007). Marshall ve Rossman (2016) nitel veri analizinde bilgisayar yazılımı kullanımı ile ilgili olarak yazılımın sadece bir araç olduğunu, verilerin düzenlenmesinde mekânîk olarak katkısının bulunduğunu ve analitik düşünce işinin araştırmacının üzerinde olduğunu vurgulamışlardır. Araştırmacılar analiz sürecinde yazılım yardımı alabileceği gibi “el ile analiz” de yapabilmektedir (Kvale, 1996). Veri analizinde izlenecek yöntem görüşmenin konusu ve araştırmanın amacına bağlı olarak belirlenir.

Araştırmacı analizi gerçekleştirdikten sonra bulgularını katılımcıyla paylaşarak geribildirim talep edebilir. Kvale (1996) bu adımdan sonra katılımcının ortaya çıkan bilgiye dayanarak eylemlerini yapılandırması aşamasını da analiz sürecine dahil etmiştir. Özellikle eylem araştırmalarında araştırmacı ve katılımcı araştırma bulgularını eyleme dönüştürebilirler.

Araştırmacının teorik varsayımları görüşmelerin nasıl analiz edileceğini etkilemektedir (Kvale, 1996). Her araştırma deseninin kendine özgü analiz yöntemi olduğunu belirten Creswell (2007, 2012)) nitel veri analizinde yaygın olarak izlenen yolu şu şekilde ifade etmiştir: Araştırmacı veriyi okuyarak, metinde gördüğü anlamlara bir kod etiketi verir. Sonrasında bu kodlardan benzer olanlar kategoriler altında, kategoriler de temalar altında birleştirilir. Kodlama olarak adlandırılan bu işlem sonrasında ortaya çıkan temalar ile araştırmacı incelenen fenomeni veya bağlamı betimlemek için kullanır.

Literatürde kodlama yöntemi ile ilgili çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. İzlenen kodlama yöntemi araştırmanın amacı ve uygulanan desene göre değişiklik gösterir. Örneğin; gömülü teori deseninde amaç teori elde etmektir (Glaser & Strauss, 2006). Strauss ve Corbin (1998) veri analizinde izlenecek bir kodlama stratejisi ve sistematik kodlama adımları (açık kodlama, aksenel kodlama, seçimli kodlama) önermektedir. Glaser (1978) ise bunu müdahaleci bulur ve “beliren desen”i savunur. Glaser’in klasik GT deseninde çekirdek kategori ortaya çıkana kadar açık kodlama süreci devam eder. Sonrasında seçimli kodlama yapılarak kategoriler çekirdek kategoriye bağlanır.

Nitel verilerin analizinde kodlama mantığı ile uygulanan ve yaygın olarak kullanılan iki analiz türü içerik analizi ve tematik analizdir (Neuendorf, 2019). Nitel içerik analizi, metinlerin içeriğinin sistematik olarak (kodlama, tema ve desen belirleme yoluyla) sınıflandırılarak öznel olarak yorumlanması amacıyla kullanılan bir araştırma yöntemidir (Hsieh&Shannon, 2005). Nitel içerik analizinde yaygın olarak kullanılan iki yaklaşım “tümevarımsal içerik analizi” ve “tümdengelimsel içerik analizi”dir (Armat vd., 2018). Bu yöntemler geleneksel (tümevarımsal) ve yönlendirilmiş (tümdengelimsel) içerik analizi olarak da adlandırılmaktadır (Hsieh & Shannon, 2005; Assaroudi vd., 2018). Tümevarımsal yaklaşımda araştırma sorularına ve teorik arka plana dayalı olarak kategoriler ve seçim kriterleri önceden belirlenir (kodlama matrisi) ve veri satır satır okunarak kategori içeriğine uygun olan kısımlar seçilir. (Armat vd., 2018;

Mayring, 2014). Tümevarımsal içerik analizinde ise kategoriler önceden belirlenmez, veriden türetilir (Hsieh & Shannon, 2005, Mayring, 2014). Bunun yanı sıra, Armat vd. (2018) nitel içerik analizinin “tümevarımsal” ve “tumdengelimsel” olarak adlandırılmalarının hatalı ve yanıltıcı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yazarlar bu nitel içerik analizi yapan araştırmacıların esasında her iki yaklaşımdan da faydalandıklarını ve kesin tanımlamaların yerine daha esnek ve dinamik tanımlamaların kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Bu nedenle, Armat vd. (2018) esnek terimlerin kullanılmasının daha uygun olacağını savunur ve şu terimleri önerir: “tümevarımsal yaklaşımın baskın olduğu nitel içerik analizi (inductive-dominant)” ve “tumdengelimsel yaklaşımın baskın olduğu nitel içerik analizi (deductive-dominant)”dır.

Yaygın olarak kullanılan bir diğer analiz türü olan tematik analiz ise betimleyici bir yaklaşım izler, temel bir yapıyı açığa çıkarmak ya da teori geliştirmek için kullanılan bir yöntem değildir (Ayres, 2008). Tematik analiz ve içerik analizi her ne kadar birbirine benzer özellikler taşıyalar da literatürde ayrı yöntemler olarak değerlendirilmektedir. Örneğin; Kvale (1996) tematik analizi “anlamın indirgendiği” analiz yaklaşımları içerisinde yer verirken, içerik analizini “anlamın sınıflandırıldığı” gruba dahil etmiştir. Vaismoradi vd. (2013) iki yöntem arasındaki temel farklılığı verinin sayısallaştırılması üzerinden açıklamışlardır. Nitel içerik analizinde kategorilerin frekans değerlerinin hesaplanması imkânını sağlarken tematik analizde temalar sayısal ölçülere göre belirlenmez.

(6) Doğrulama. Kvale (1996) analizin kontrolünün yapılması aşamasında üç kriterin sağlanmasına dikkat çekmiştir: Birden çok kodlayıcının veriyi yorumlaması, kodlayıcılar arası anlaşmanın sağlanması (intersubjective agreement, inter-coder reliability), analiz süreçlerinin detaylı olarak açıklanması. Görüşme verisini birden çok kişinin kodlaması tarafsızlığın sağlanması açısından önemli bir kriterdir. Eğer kodlayıcılar farklı bulgular elde etmişse, bu durumun karşılıklı diyalog yoluyla çözümlenmesi ve bir anlaşmaya varılması gerekir. Benzer bir durum görüşmelerin farklı araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmesi durumunda da söz konusudur. Araştırmacıların görüşme sürecine yaklaşımları ve benimsedikleri roller farklı yorumlamalara sebebiyet verebilir. Böyle bir durumda da yine diyalog yoluyla anlaşmaya giderek “özneler arası uyumun” sağlanması gerekmektedir. Kvale (1996) çoklu kodlayıcının kullanılması kriterine alternatif olarak analiz sürecinde izlenen adımların ve anlamın nasıl yorumlandığının detaylı olarak açıklanmasını önerir. Araştırmacı veriden örneklerle başvurabilir. Bu durum okuyucuların, analiz adımlarını denetlemelerine olanak sağlar.

Güvenilirliğin sağlanması için izlenen bir diğer strateji de analiz sonrası kodlama işleminin baştan yapılarak sonuçların karşılaştırılması ve tutarsızlıkların belirlenerek düzeltilmesidir (iç tutarlılık-intra-coder agreement) (Mayring, 2014).

Genellenebilirlik, geçerlilik ve güvenilirlik kavramları pozitivist gelenekten gelen değerlendirme kriterleridir. Günümüzde araştırmaların niteliğinin ve doğruluğunun değerlendirilmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır, fakat nitel araştırma yaklaşımı doğası gereği bu kriterleri sağlamak için yürütülmez ya da bazı özellikleri tam olarak bu kriterlerle değerlendirilmeye uygun değildir. Kvale (1996) “pozitivizmin kutsal üçlüsü” olarak tanımladığı bu üç kriterin ana akım araştırmacılar tarafından nitel araştırmaları

değersizleştirmek için kullanıldığını vurgulamıştır. Pozitivist sosyal bilimler bağımsız bir dış dünya ve tek bir gerçeklik olduğu varsayımını kabul eder ve insan davranışının kanunlarını belirleyerek evrensel genellemeyi amaçlar. Modernist çağın egemen görüşü olan pozitivizm, postmodern çağla birlikte çözülmüş, bilginin sosyal olarak inşa edildiği görüşü öne çıkmıştır. Kvale, nitel araştırmacıların bir bölümünün bu kriterleri nitel araştırmanın yaratıcı ve özgür doğasını engelleyen katı ve baskıcı pozitivist kriterler olarak değerlendirdiklerini ve dikkate almadıklarını ifade etmiştir. Bazı araştırmacılar ise bu kriterlerin yerine nitel araştırma bulgularının niteliğini ortaya koymak amacıyla başka kriterler kullanmaktadır. Bu kriterler Guba ve Lincoln (1989) tarafından ortaya konulan “inandırıcılık (credibility), aktarılabirlik (transferability), güvenilebilirlik (dependability) ve onaylanabilirlik (confirmability)” (Arastaman vd., 2018: 50) kriterleridir.

Maxwell’e (2013) göre araştırmanın geçerliliği, bulguların gerçeklikle olan ilişkisine dayanır ve hiçbir yöntem geçerliliğin sağlandığını garanti etmez. Buna karşılık araştırmacılar araştırma sürecinde geçerliliği tehdit eden bazı engelleri aşmak için çeşitli stratejiler izlerler. Maxwell, nitel araştırmacıların sıklıkla karşılaştığı iki geçerlilik tehdidini “önyargı” ve “yönlendirme” olarak tanımlar. Nitel araştırmalarda araştırmacının değerlerinden ve inançlarından tamamen sıyrılması mümkün değildir. Yazar, bu durumun aşılabilmesi için araştırmacı önyargılarını ve bunlarla nasıl başa çıktığını detaylı olarak açıklarsa bu tehditle başa çıkabilir. Bu sayede, araştırmacı değerlerinin ve beklentilerinin araştırma sürecini ve araştırma sonuçlarını nasıl etkileyeceğinin bilincinde olarak olumsuz etkilerini önlemeye çalışır ve okuyucuya da araştırmanın geçerliliğini değerlendirme fırsatı sunar. Maxwell (2013) geçerlilik tehditlerini ortadan kaldırmak ve araştırma sonuçlarının inandırıcılığını artırmak için sekiz strateji önermiştir:

(1) Yoğun, uzun dönemli katılım. Araştırma sahasında bulunma, katılımcı gözlem, yinelenen görüşmeler ve gözlemler.

(2) Zengin veri. Uzun dönemli katılım ve yoğun görüşmeler gerçekleştirmek yoluyla zengin veri elde edilebilir. Görüşme verilerinin birebir deşifresi. Gözlemlerin detaylı betimlenmesi, detaylı not alma, ses kaydetme, detaylı alan kodları

(3) Katılımcı onayı. Birlikte çalıştığımız insanlardan sürekli olarak veri ve bulgular ile ilgili geri besleme almak.

(4) Müdahale. Saha araştırmalarında araştırmacı her zaman duruma bir şekilde müdahil olur. Araştırmacının araştırma sahasındaki varlığının etkisi incelenen konu veya grup ile ilgili fikir yürütmek ve test etmek amacı ile kullanılabilir. Araştırma raporunda bu müdahale ve etkileri açıklanmalıdır.

(5) Uyumsuz verilerin ve negatif vakaların bulunması ve analiz edilmesi. Araştırmacı hem uyumsuz hem de destekleyen verileri değerlendirerek bulgulara son halini vermelidir.

(6) Üçgenleme (triangulation). Veriler çeşitli sahalardan ve katılımcılardan farklı yöntemler kullanılarak toplanır.

(7) Bulguların sayısallaştırılması. Bir fenomenin araştırma alanında veya çalışılan evrende görülme sıklığının ifade edilmesinde ya da bazı temaların, davranışların yaygınlığının ifade edilmesinde araştırmacı verileri sayısal olarak ifade edilebilir. Maxwell, bu türden basit sayısallaştırma işleminin araştırmayı nicel

yapmadığını, nitel yaklaşım izleyerek ileri sürdüğünüz iddiaları test etmeye ve desteklemeye yardımcı olduğunu vurgulamıştır.

(8) Karşılaştırma. Karşılaştırma, elde edilen sonucu test etmek için kullanılan geleneksel bir yoldur; bazı yönlerden farklılaştıkları bilinen iki grup (kişiler, eylemler, vakalar vb.) arasında yapılır (Miles & Huberman, 1994).

Maxwell (2013) bu stratejilerin gerçekten işleyebilmesi için raporda yazılmasının değil gerçekten uygulanması gerektiğini de vurgulamıştır. Araştırmacı bu stratejilerden araştırması için en uygun olanlarını seçerek uygulamalıdır.

Kvale (1996), geçerlilik kavramını zanaatkar görüşme yaklaşımı çerçevesinde ele almıştır. Örneğin, araştırmacının araştırma deneyimi inanılabilirliğin (credibility) sağlanması açısından önemli bir kriterdir. Yazarın dikkate alınması gerektiğini belirttiği iki geçerlilik türü ise “iletişimsel geçerlilik” ve “pragmatik geçerlilik”tir. İlişkisel geçerlilik ortaya çıkan bilginin görüşme esnasında test edilmesidir. Bu yaklaşıma göre, geçerli bilgi birbiriyle çelişen argümanların müzakere edilmesi sonucunda elde edilir. Bu süreçte araştırmacı da katılımcı da birlikte öğrenir ve değişir. Pragmatik geçerlilik ise eylem odaklı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre doğru bilgi istenilen sonuçlara ulaşılmasında bireye yardımcı olan bilgidir.

İncelenen tezlerde doğrulamanın nasıl yapıldığını değerlendirmek için Maxwell ve Kvale'nin geçerlilik kriterleri kullanılmıştır.

(7) **Raporlama.** Araştırma raporu, okuyucuları ve değerlendircileri bulguların önemi ve güvenilebilirliği hakkında bilgilendirmek amacıyla hazırlanır (Kvale, 1996). Bulguların yorumlanması ve rapor olarak yazılması araştırmacının okuyucuyla iletişimini sağlaması ve araştırma sonuçlarını geniş kitlelere ulaştırabilmesi açısından son derece önemli bir aşamadır. Kvale (1996) araştırma raporunun araştırmacının başlangıcından itibaren göz önünde bulundurmasını önerir. Araştırmacı okuyucuyla paylaşmak istediği ana noktaları seçebilmeli ve uzun alıntılardan oluşan çok sayfalı araştırma raporları hazırlamaktan kaçınmalıdır. Kvale'ye göre iyi bir görüşme araştırması çok fazla sayfa kullanmadan da hazırlanabilir. Araştırmacının titizlikle dikkat etmesi gereken hususlar; görüşmenin sosyal bağlamı, katılımcıya yöneltilen sorular, yapılan bilgilendirmeler, verinin deşifresi ve analizi süreçlerinin rapora yansıtılmasıdır. Okuyucunun araştırmacının güvenilirliğini değerlendirebilmesi için izlenen yöntemin adımlarını bilmesi gerekir. Bu zorunlu bir işlemdir. Kvale bu noktada, görüşme süreci ile araştırma raporu arasındaki bağın kopuk olduğunu ve araştırmacının görüşmede nasıl bir rol üstlendiğinin genellikle rapora aktarılmadığına dikkat çeker. Yazara göre araştırma raporu okunabilir olmalı, metodolojik olarak sağlam ve ilgi çekici bulgulara ve ayrıca sanatsal özelliklere de (hitabet, anlatım, üslup vb.) sahip olmalıdır.

Görüşme raporu türleri. Kvale (1996), görüşme araştırmalarında genellikle tablo ve doğrudan alıntılara yer verilen standart sunum tarzının kullanıldığına dikkat çekerek, araştırmacıların kullanabileceği farklı rapor türlerinden örnekler vermiştir. Doktora tezlerinin değerlendirilmesinde aşağıda özellikleri verilen rapor türleri değerlendirme kriteri olarak kullanılmıştır.

- Röportaj. Kvale (1996) bu rapor türünü gazetecilerin izlediği röportaj yöntemi ile özdeşleştirir. Görüşme, okuyucu kitlesi göz önünde bulundurularak ve sosyal bağlamı içerecek şekilde gerçekleştirilir.

Görüşme süreci karşılıklı yorumlamaları içerecek şekilde inşa edilir. Raporla araştırmacının yönelttiği sorular ve katılımcının cevapları sırasına göre düzenlenir ve konuşma dili yazı diline aktarılır. Kvale sosyal bilimlerin gazetecilik ile ayrılan yönlerini de vurgular. Analiz adımları ve deşifre yöntemi açıklanmalı ve yapılan düzenlemeler katılımcı ile paylaşılmalıdır.

- Diyalog. Kvale, diyalog türü görüşme raporuna Sokrates'in diyaloglarını örnek verir. Sokrates ve karşıt görüşlü taraflar arasında geçen diyaloglar Platon'un kısa yorumlamalarıyla birlikte yazıya aktarılmıştır. Bu diyaloglar felsefi içeriğe sahip olmakla birlikte sanatsal özellik de taşımaktadır.

- Vaka hikâyesi. Kvale, bu tür raporlara Freud'dan örnek verir. Freud danışanlarıyla gerçekleştirdiği terapi seanslarında yaptığı görüşmeleri sanatsal sunumla raporlamıştır ve Edebiyat alanında Goethe ödülünü kazanmıştır. Bu sunum tarzı serbest ve yansıtıcı bir yaklaşımla hazırlanır. Araştırmacı yaptığı görüşmelerden elde ettiği bilgiyi vaka hikâyesi biçiminde okuyucuya aktarır. Kvale bu raporlama türünü zanaatkar ve sanatsal görüşme yaklaşımına çok yakın bir form olarak değerlendirir.

- Anlatı. Anlatı görüşmelerinde araştırmacı, katılımcıların hikâyelerini anlatması yönünde teşvik eder ve raporda bu hikâyeleri birleştirecek bir hikâye anlatır. Vaka hikâyelerinden farklı olarak, araştırmacı katılımcının anlatısını sistematik olarak yapılandırır. Katılımcıların anlattığı hikâyeler, araştırmacının öne çıkarmak istediği ana temalara göre yeniden düzenlenir.

- Metafor. Kvale (1996) roman yazarlarının sosyal bağlamı aktarma konusunda nitel araştırmacılardan üstün olduklarını belirtir. Yazar, Miles ve Huberman'a (1994) atıf yaparak edebi yazarların, incelenen sosyal metaforu sadece betimlemekle kalmadıklarını, anlatımlarında dramatik derinleştirme ve tasvir gibi tekniklere başvurduklarına dikkat çekmiştir. Analoji, metafor ve sembol gibi örtülü anlatım teknikleri metni zenginleştirerek fenomenin okuyucu tarafından anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

- Görselleştirme. Araştırmacılar bulgularını sunarken yazılı anlatımın yanı sıra hikâyenin akışını resmeden şemalar, grafikler ve diyagramlardan faydalanabilirler. Örneğin, elde edilen temalar ve kategoriler ağaç diyagramı şeklinde sunulabilir. Bunların yanı sıra, Kvale sanatsal beceriye sahip olan araştırmacıların bulgularını çizim yoluyla da aktarabileceklerini ifade etmiştir.

Nitel araştırma ve görüşme yöntemi üzerine yapılan kapsamlı literatür incelemesinden sonra Tablo 2'de sunulan kriterler belirlenmiş ve veri grubu bu kriterler esas alınarak analiz edilmiştir.

Tablo 2.

Değerlendirme Kriterleri

Kriterler	Değerlendirme
1. Araştırmanın teması	a. Araştırmanın neden yapıldığı açıklanmış mı? b. Araştırmanın amacı açık bir şekilde ifade edilmiş mi? c. Temel kavramlar açıklanmış mı? d. Araştırma sorusu/soruları açık bir şekilde yazılmış mı?
2. Araştırmanın deseni	a. Araştırmanın deseni açıklanmış mı? (paradigma, desen, felsefi varsayımlar/Katılımcılar/destekleyici veri toplama yöntemi)

	b. Araştırma tasarlanırken etik meselelere dikkat edilmiş mi? (Bilgilendirilmiş onam (yazılı/sözlü), etik kurul belgesi, kurum belgesi, gizlilik, sonuçlar hakkında bilgilendirme)
3. Görüşme süreci	a. Hangi tür görüşme yöntemi izlendiği açıklanmış mı? (Biçimsel özelliklerine göre görüşme türü/felsefi varsayımlarına göre görüşme türü) b. Görüşme formu kullanılmış mı? c. Görüşme formunun güvenilirliğinin nasıl sağlandığı açıklanmış mı? (uzman görüşü, pilot görüşme) d. Görüşmenin güvenilirliğinin nasıl sağlandığı açıklanmış mı? (Görüşme mekânı, tarihi ve süresi hakkında bilgiler, Görüşme öncesi ön bilgilendirme)
4.Verilerin düzenlenmesi	a. Verilerin nasıl kaydedildikleri açıklanmış mı? b. Veriler kaydedilmeden önce izin alınmış mı? c. Veriler deşifre edilmiş mi? d. Verilerin nasıl deşifre edildiği açıklanmış mı? e. Deşifre güvenilirliği ile ilgili bilgi verilmiş mi? f. Katılımcı teyidi alınmış mı?
5. Analiz	a. Analiz yöntemi açıklanmış mı?
6. Doğrulama	a. Genellebilirlik ile ilgili bilgi verilmiş mi? b. Güvenilirlik ile ilgili bilgi verilmiş mi? (detaylı açıklama/kodlayıcılar arası uyum/iç tutarlılık) c. Geçerlilik ile ilgili bilgi verilmiş mi? (Deneyim/yoğun katılım/tekrarlı görüşme/pragmatik geçerlilik/iletişimsel geçerlilik/önyargıların açıklanması)
7. Raporlama	a. Standart raporlamadan farklı bir yöntem kullanılmış mı? (Röportaj/Diyalog/vaka hikayesi/anlatı/metafor/görselleştirme)

BULGULAR

Tema belirleme aşamasına ilişkin bulgular

Tezlerin giriş bölümleri incelendiğinde, araştırmanın amacının açık bir şekilde ifade edildiği, araştırmanın ana konusu olan kavramların açıklandığı ve literatür bölümünde bu kavramların teorik temellerinin irdelendiği belirlenmiştir. 6 tezde araştırma soruları açık bir şekilde ortaya konmuştur. Bu tezlerde araştırma soruları, 3 tezde yöntem bölümünde, 1 tezde giriş bölümünde, bir tezde giriş bölümünü takip eden bölümde, bir tezde ise literatür bölümünün sonunda okuyucuya sunulmuştur. 1 tezde ise araştırma sorusunun raporda yer almadığı belirlenmiştir. 3 tezde araştırma soruları, görüşme soruları anlamında kullanılmıştır. 3 tezde araştırma sorusu, araştırma problemi anlamında kullanılmıştır. 1 tezde ise araştırma sorularının kapsamı ifade edilmekle birlikte, açık bir şekilde ortaya konmadığı belirlenmiştir.

Araştırma desenine ilişkin bulgular

İncelenen doktora tezlerinden 8 tanesinde örnek olay çalışması, 2 tanesinde fenomenoloji, 1 tanesinde anlatı araştırması, 1 tanesinde gömülü teori deseni izlenmiştir. 1 tezde ise desen adı belirtilmemiş “alan araştırması” yürütüldüğü ifade edilmiştir.

Araştırmacılar 12 tezde amaçlı örneklem stratejisi izlemişlerdir. 3 tezde amaçlı örneklemin yanında kuramsal örneklem yönteminin de kullanıldığı belirlenmiştir. Örnek olay deseni izleyen 1 tezde ise (Aydın-Turan, 2015) araştırmacının örneklem stratejisi değil, örnek olay belirleme stratejisi izlediği belirlenmiştir. Araştırmacı örneklemden evrene genelleme yapmak değil, analitik genellemeye başvurduğunu da ifade etmiştir (s.114).

8 tezde görüşme yöntemi ile toplanan veriyi desteklemek amacıyla diğer nitel veri toplama yöntemlerinden faydalanılmıştır. 3 tezde gözlem ve doküman analizi yönteminin birlikte kullanıldığı ifade edilmiştir. 2 tezde sadece gözlem, 2 tezde ise sadece doküman analizi destekleyici veri toplama yöntemi olarak kullanılmıştır. Elde edilen bir diğer bulgu da doküman analizi aşamaları ve bulguları ayrı başlıklar altında detaylı olarak sunulurken, gözlem yöntemine ilişkin süreçlerin ve bulguların genel olarak detaylı bir şekilde ele alınmamasıdır.

Etik unsurlar içerisinde, tezlerde titizlikle dikkat edilen unsur “gizlilik” olarak belirlenmiştir. 13 tezde araştırmacılar, katılımcıların ve işletmelerin yerine kod isimler kullanmışlardır. Bir tezde ise araştırmacı (Mücevher, 2019) katılımcıların iznini alarak gerçek isimleri kullanmıştır. Araştırmacı katılımcıların açık kimliklerinin kullanılmasına, hayatlarının başarılı yanlarının yansıtılacağını bildikleri için izin verdiklerini ifade etmiştir. Bu ifadeden yola çıkarak Mücevher’in (2019) tezinde “sonuçlar hakkında bilgilendirme” kriterinin uygulandığı ve buna karşılık olarak katılımcıların araştırmacıya güvenerek izin verdikleri söylenebilir (s.114).

“Bilgilendirilmiş onam” kriterinin 5 tezde yazılı, 5 tezde ise sözlü olarak sağlandığı belirlenmiştir; 3 tezde ise bu konu ile ilgili bir bilgilendirmeye rastlanmamıştır. 1 tezde (Mücevher, 2019) enstitü kurulundan etik onay alındığı belirtilmiş ve belgesi tezin “Ekler” bölümünde sunulmuştur. 1 tezde (Almaz, 2017) ise araştırmacı, görüşmeleri gerçekleştirdiği kurumlardan izin aldığını “araştırma günlüğünde” belirtmiştir.

Görüşme sürecine ilişkin bulgular

Tüm tezlerde biçimsel olarak yarı-yapılandırılmış görüşme yönteminin izlendiği tespit edilmiştir. Bazı tezlerde araştırmacılar felsefi varsayımlarına göre izledikleri görüşme yöntemi türünü açık olarak belirtmemiştir. Bu tezler içerisinde her ne kadar araştırmacılar açık olarak yöntemi isimlendirmese de raporda yer alan ifadelerden izledikleri yöntem ile ilgili çıkarımlar yapmak mümkün olmuştur. Örneğin; Aydın-Turan (2015) tezinde, eleştirel yaklaşım benimsediğini ve olguların ortaya çıkarılmasında diyalektik bir süreç izlediğini belirtmiştir (Bkz., s. 2, 125). Bu ifadeden yola çıkarak araştırmacının “diyalektik görüşme” yöntemi izlediği söylenebilir. Eray’ın (2020) tezinde, katılımcıların tecrübelerine ve uzmanlığına vurgu yapıldığı için yönetim araştırmalarında yaygın olarak kullanılan “uzman görüşme” yöntemi izlendiği söylenebilir. Aynı şekilde, Yamen (2021) katılımcıların işletmeleri hakkında verdikleri bilgilerin doğru olduğu varsayımı’nı kabul ettiğini (s. 86) ve yöneticilerin uzman görüşüne başvurduğunu belirtmesi nedeniyle (Bkz., s. 94, 104) araştırmacının izlediği görüşme yöntemi “uzman görüşmesi” olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra, Ertem’in (2018) bulguları yorumladığı bölümde katılımcılarla arasında geçen diyaloglardan soru-cevap şeklinde alıntılara yer verdiği belirlenmiştir. Karşılıklı geçen konuşmanın takip edilebildiği bu alıntılar incelendiğinde, araştırmacının katılımcı ve sorgulayıcı bir rol üstlendiği, dolayısıyla, “diyalektik görüşme” yöntemi izlediği çıkarımı yapılabilir (Bkz., s. 140, 145).

İki araştırmacının tez raporunda ise görüşmelerde elde ettikleri veriyi yorumlarken hangi felsefi varsayımları benimseyerek görüşmeleri gerçekleştirdikleri açıkça belirtilmiştir. Örneğin, Akar (2014)

fenomenolojik görüşme yöntemi izlemiştir. Yazar, fenomenoloji desenini izlediği araştırmasını nasıl tasarladığını ve nasıl uygulamaya geçirdiğini Moustakas'ın (1994) önerilerine atıfta bulunarak detaylı olarak açıklamıştır. Mücevher (2019) ise felsefi varsayımlarını (epistemolojik, ontolojik, aksiyolojik ve metodolojik olarak) açıkça ifade etmiştir (Bkz., s. 102-103). Anlatı araştırması deseni izleyen araştırmacı, sosyal yapılandırmacı paradigmayı izlediğini de belirtmiştir.

Görüşme formunun güvenilirliğinin sağlanması açısından üç tezde “pilot görüşme gerçekleştirme” ve “uzman görüşüne başvurma” kriterlerinin birlikte sağlandığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, beş tezde uzman görüşüne başvurarak, iki tezde de pilot görüşme gerçekleştirilerek güvenilirliğin sağlandığı tespit edilmiştir. Üç tezde ise bu kriterlerin yerine getirildiğine ilişkin bir ifadeye rastlanmamıştır.

Tezlerin “mekân” kriteri üzerinden değerlendirilmesi sonucunda, yedi tezin katılımcıların çalışma ortamında gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Bu kriter hem katılımcının kendisini güvende hissetmesi hem de çalışma ortamının gözlemlenmesi açısından önem taşımaktadır. Bu tezler içerisinde, Özcan (2020) ve Mücevher (2019) bazı görüşmelerin çalışma ortamı dışında katılımcının belirlediği bir dış mekânda gerçekleştirildiğini de belirtmişlerdir. 3 tezde ise görüşmelerin nerede gerçekleştiğinden bahsedilmemiştir. Bunun yanı sıra, Yamen (2021) görüşmelerini fiziksel bir mekânda değil, online ortamda, telefon ve e-posta uygulaması üzerinden gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.

Verilerin düzenlenmesi sürecine ilişkin bulgular

İncelenen tezlerde, 12 araştırmacı görüşme verisini kaydetmek için ses kayıt cihazı kullandığı belirlenmiştir. Sekiz araştırmacı kayıta ek olarak not tuttuklarını da ifade etmişlerdir. Bir araştırmacı ise verileri hangi yöntemle kaydettiğini rapora geçirmemiştir, fakat görüşme sonrasında verileri deşifre ettiğinden söz etmesi, ses kayıt cihazı kullandığı şeklinde yorumlanabilir. İncelenen tüm tezlerde araştırmacılar ses kaydı yoluyla elde ettikleri veriyi deşifre ettiklerini (transkripsiyon) ifade etmişlerdir. Dokuz tezde deşifre işleminin nasıl yapıldığı ile ilgili detay verilmemiş, sadece ses kaydının yazıya çevrildiği ifade edilmiştir.

Akar (2014), Mücevher (2019) ve Yaşbay-Kobal (2017) ses kaydı verisini kelimesi kelimesine yazıya çevirdiklerini açıkça ifade etmişlerdir. Bunun yanında Akar (2014), yazıya çevrilen verinin sayfa sayısını 200 sayfa olarak ifade etmiştir. Mücevher (2019) transkriptleri okurken aynı zamanda ses kayıtlarını da dinleyerek görüşme verisinin güvenilirliğini sağladığını belirtmiştir. Yazar ayrıca, toplam 525 dakika 65 saniye süren ses kaydı verisini harfi harfine deşifre ederek 194 sayfa ve 58.544 kelimededen oluşan görüşme dökümü elde ettiğini de ifade etmiştir. Aynı şekilde Yaşbay-Kobal (2017) da tekrar tekrar dinleyerek deşifre ettiği görüşme verisinden 71 sayfa transkript elde ettiğini belirtmiştir. Bu detay, görüşme araştırmalarına yeni başlayan araştırmacılar için deşifre işleminin ortalama olarak ne kadar sürede gerçekleştirildiği ve ses kaydı verisinin süresi ve yazılı verinin kaç sayfa tutacağı ile ilgili genel bir fikir vermesi açısından önemlidir. Ertem (2017) deşifre işleminin güvenilirliğini sağlamak amacıyla “üç lisans öğrencisi ve bir akademisyenden oluşan” bir transkripsiyon ekibi ile çalıştığını ve elde edilen yazılı metinlerin “en az iki kez farklı araştırmacılar tarafından” kontrol edildiğini ifade etmiştir (Bkz. s. 128, 131). Akbaba (2018) ve

Akar (2017) ise deşifre işlemi sonrasında elde edilen transkriptleri katılımcılara göndererek teyit aldıklarını belirtmişlerdir.

Sonuç olarak, dört tezde elde edilen verinin güvenilirliğine yönelik uygulamalar yapıldığı ve bunların nasıl uygulandığının rapora yansıtıldığı söylenebilir.

Analiz aşamasına ilişkin bulgular

İncelenen 13 doktora tezinin “analiz yöntemi” kriterine göre incelenmesi sonucunda Tablo 3’te gösterilen bulgular elde edilmiştir.

Tablo 3.

Doktora Tezlerinde Kullanılan Veri Analiz Yöntemleri

Analiz Yöntemi	Tez sayısı
İçerik analizi	4
Betimsel analiz ve içerik analizi	3
Betimsel analiz	1
Temalaştırma (Tematik analiz)	1
Tellis’in (1997) önerdiği örnek olay çalışması analiz adımları	1
Moustakas’ın (1994) fenomenoloji araştırmaları için önerdiği analiz adımları	1
Gömülü Teori yöntemleri (açık kodlama, eksenel/seçimli kodlama, sürekli karşılaştırma analizi).	1
Anlatı analizi (kronolojik analiz, tematik analiz,	1

Tablo 3’te gösterildiği gibi, en çok kullanılan veri analiz yöntemi içerik analizi olarak belirlenmiştir. Onu betimsel analiz ile içerik analizinin birlikte kullanıldığı çalışmalar izlemektedir. Tabloda gösterilen analiz türleri araştırmacının raporda yer alan ifadelerinden alınmıştır. Bunun yanı sıra, araştırmacıların analizi nasıl gerçekleştirdikleri ile ilgili bölümler de detaylı olarak incelenmiştir. Bu noktada, analiz isimleri ve uygulama şekilleri arasında kavramsal bir karmaşa olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, “içerik analizi” ve “betimsel analiz” bir arada kullanıldığını ifade eden 4 tez belirlenmiştir. Bu araştırmalarda, “betimsel analiz” verilerin özetlenerek yorumlanması ve alıntılarla birlikte sunulması işlemi olarak tanımlanmaktadır. İçerik analizi ise betimsel analiz sonrasında daha derin incelenerek kodlanması ve betimsel analizde fark edilemeyen temalara ulaşılması şeklinde açıklanmaktadır. Bu tanımlar üzerinden değerlendirildiğinde, araştırmacıların verilere ardışık olarak iki analizi de uyguladıkları anlamı çıkmaktadır. Uluslararası literatür incelendiğinde nitel veri analiz yöntemlerinde içerik analizi öncesinde uygulanan “betimsel analiz (descriptive analysis)” olarak adlandırılan bir analiz türüne rastlanmamıştır. Yazarların betimsel analiz olarak tanımladıkları analiz türü “tematik analiz” ile benzerlik göstermektedir. Tematik analiz ile içerik analizi literatürde farklı analiz türleri olarak değerlendirilmektedir (Braun & Clarke, 2006; Vaismoradi vd., 2013). Araştırmacı, araştırma sorusu ve izleyeceği desen doğrultusunda iki analiz türünden birini tercih edip uygulayabilir. Tezlerde yazarların kullandıkları yöntemi neden “betimsel analiz” olarak adlandırdıkları ve neden içerik analizi ile birlikte kullanıldığını ifade edildiği araştırıldığında, yazarların Yıldırım ve Şimşek’in (2013) Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri başlıklı kitabını kaynak olarak kullandıkları belirlenmiştir. Yıldırım ve Şimşek’in kitabında Nitel Veri Analizi başlıklı bölüm (12.Bölüm)

incelendiğinde, yazarların nitel araştırma literatüründe önde gelen araştırmacıların analiz yaklaşımlarını açıkladıktan sonra aşağıda verilen açıklamayı yaptıkları görülmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 255):

Her ne kadar alanyazın farklı analiz yaklaşımları ortaya koyuyorsa da yapılan analizin derinliğine göre veri analizini iki grupta incelemek mümkündür. Bu amaçla, biz bu kitapta veri analiz sürecini daha basit hale getirmek amacıyla Strauss ve Corbin'in (1990) önerdiği iki veri analiz sürecini inceleyeceğiz: betimsel analiz ve içerik analizi.

Yıldırım ve Şimşek'in betimsel analiz ve içerik analizi için kaynak gösterdikleri kitap Strauss ve Corbin'in (1998) sistematik gömülü teori deseninin uygulanışı üzerine yazdıkları *Basics of Qualitative Research: Grounded theory Procedures and Techniques* [Nitel Araştırmanın Temelleri: Gömülü Teori Prosedürleri ve Teknikleri başlıklı kitaptır. Strauss ve Corbin, kitabın giriş bölümünde, nitel araştırmaların çeşitli yaklaşımlar ve yöntemler izlenerek yapıldığını belirtmişler ve bu kitabın amacını bu yaklaşımlardan biri olan gömülü teori metodolojisi ve yöntemlerini sunmak olarak açıklamışlardır. Gömülü teori metodolojisinde amaç, veriden sistematik olarak teori elde etmektir. Yazarlar teori oluşturma sürecini üç adımda açıklamıştır: (1) Betimleme, (2) Kavramsal sıralama ve (3) Teori oluşturma. Betimleme, okuyucuya araştırma sahasında neler olduğunu, bu sahada bulunan kişilerin ne yaptıkları, nasıl göründükleri ve benzeri konularda araştırmacının gözünden bir "resim" sunulmasıdır. Corbin ve Strauss (1998) bu aşamayı - yapılması zorunlu olmasa da- veriyi yorumlamanın ve teori geliştirmenin temeli olarak değerlendirir. Araştırmacının yaptığı betimleme içerisinde bazı örtülü kavramları da barındırır (Örneğin; araştırma sahasında bulunan insanların çeşitli sınıflar altında değerlendirilmesi, işletmelerin sınıflandırılması, kurumun örgüt yapılanması hakkında verilen detaylar vb.). Betimleme, kavramsal sıralamaya zemin hazırlar. Strauss ve Corbin (1998) "kavramsal sıralama" sürecini, verinin özelliklerine ve boyutlarına göre kategoriler halinde düzenlenmesi olarak açıklar. Oluşturulan kategoriler betimleme yoluyla açıklığa kavuşturur. Bu aşamada, araştırmacı bir önceki aşamada sözlü olarak yaptığı betimlemeyi tablolar halinde okuyucuya sunabilir, kategoriler yorumlanırken doğrudan alıntılara başvurulabilir. Yazarlar, teori oluşturmaya ise oluşturulan kategorilerin mantıksal, sistematik ve açıklayıcı bir şema halinde sunulması olarak açıklar. Bu kapsamda teori, bulguların bir dizi halinde sunulması değil, incelenen fenomenin açıklamasıdır (Strauss & Corbin, 1998).

Sonuç olarak, Strauss ve Corbin'in (1998) gömülü teori oluşturma sürecini; betimleme, kavramsal sınıflandırma ve teori oluşturma evreleri üzerinden açıklamaktadır. Yıldırım ve Şimşek'in (2013) nitel veri analizinde, yazarlara atıfta bulunarak yaptığı "betimsel analiz" ve "içerik analizi" sınıflandırması "betimleme" ve "kavramsal sınıflandırma" süreçleri olarak yorumlanabilir. Teori oluşturma evresi ise gömülü teori metodolojisine ait bir süreç olması nedeniyle dışarıda bırakılmış olabilir. Strauss ve Corbin'in (1998) ilgili kitapta "betimsel analiz" ve "içerik analizi" olarak ikili bir sınıflama yapmadıkları belirlenmiştir. Yazarların ilk evre olarak tanımladıkları "betimleme" kavramı; incelenen fenomen, araştırma sahası ve sahada bulunan aktörlerle ilgili yapılan tasvir anlamında kullanılmaktadır. Bu aşamada, araştırmacılar araştırma sahasını canlandırarak okuyucunun ilgisini çekmeyi amaçlarlar. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu betimleme yapılırken bazı kavramlar bu sunulan hikâye içerisinde doğal olarak yer alacaktır. Araştırmacı, bu kavramları bir sonraki aşamada yani; kavramsal sınıflandırma aşamasında belirli

kategoriler altında tablolar ve şemalar halinde sunabilir. Bu işlem, ortaya çıkan kategorilerin okuyucu tarafından anlaşılmasına yardımcı olur. Dolayısıyla, betimleme, kavramsal sınıflandırmanın öncesinde yapılan ve veri analizine hazırlayıcı rol üstlenen bir süreç olarak tanımlanabilir. Fakat analitik bir süreç içermediği için “betimsel analiz” teriminin kullanılmasının doğru olmadığı sonucu çıkmaktadır.

Uluslararası nitel araştırma literatürünün önde gelen araştırmacılarından olan Creswell (2012), Miles ve Huberman (1994) ve Kvale (1996) nitel veri analizinde kullanılan analiz yöntemleri altında “betimsel analiz (descriptive analysis)” olarak tanımlanan bir analiz yönteminden söz etmemektedirler. Creswell (2012) betimsel analizi nicel veri analiz yöntemleri içerisinde tanımlamaktadır (bkz. s.15). Bahsi geçen betimsel analiz yöntemi istatistiki testlere geçmeden önce incelenen değişkenlerin ortalama, standart sapma vb. değerlerinin bir veri analiz programı tarafından hesaplanarak genellikle bir tablo üzerinde gösterilmesi şeklinde uygulanmaktadır. Creswell (2012) nitel araştırma kapsamında “betimsel analiz” terimini katılımcıların demografik özelliklerini sunduğu bir tabloda başlık olarak kullanmıştır (bkz. Tablo 1, s. 46). Dolayısıyla, yapılan betimlemenin (Örneğin; katılımcıların ve işletmelerin özellikleri) sınıflandırılması betimsel analiz olarak değerlendirilebilir. Strauss ve Corbin (1998) de bu aşamayı “kavramsal sınıflandırma” sürecine dahil etmiştir.

İncelenen doktora tezlerinde “betimsel analiz” ve “içerik analizi” yöntemlerini kullandıklarını ifade eden araştırmacıların, tezlerin “bulgular” bölümünde doğrudan içerik analizi sonucu elde edilen bulguları paylaştıkları belirlenmiştir. Betimsel analiz bulguları için ayrı bir başlık açılmamıştır. Bahsedilen ve Yılmaz ve Şimşek (2013)’e referans verilerek uygulandığı ifade edilen “betimsel analiz”in Strauss ve Corbin’in (1998) gömülü teori metodolojisinin temel adımı olarak tanımladığı “betimleme” aşaması olarak mı, yoksa Creswell’in (2012) katılımcıların demografik özelliklerini sınıflandırmak için kullanılan “betimsel analiz” mi olduğu tam olarak anlaşılammamaktadır. Şu noktanın özellikle altını çizmek gerekir ki eğer veri kategorilere ayrılıyorsa bu işlem “içerik analizi”, “tematik analiz”, “kodlama analizi”, “teorik kodlama” ve benzeri çeşitli türlerde uygulanan analitik süreç kapsamına girmektedir. Örnekleme oluşturan katılımcıların demografik özellikleri ya da işletmelerin tanımlayıcı özelliklerinin sunulduğu tablolar “betimsel analiz” olarak değerlendirilebilir. Burada araştırmacı betimsel kodlama işlemi uygulamaktadır. Fakat yine de bu işlem ve Strauss ve Corbin’in (1998) bahsettiği “betimleme” evresi ile örtüşmemektedir.

Yukarıda belirtilen üç basamaktan oluşan teori oluşturma sürecinin yanı sıra, Strauss ve Corbin (1998) nitel veri analiz sürecinde uygulanan iki ayrı kodlama türünden bahseder: Betimsel kodlama (fenomenin betimlenmesi) ve teorik kodlama (teori oluşturma). Yazarlar, teorik kodlamayı, verinin satır satır kodlanarak kategorilerin, kategorilere ait özelliklerin ve kategorilerin birbirleri ile olan ilişkilerin ortaya çıkarılması süreci olarak tanımlarlar. Betimsel kodlama ise, araştırma sahasında incelenen fenomen ile ilgili ne olduğunu ortaya koymak için yapılan kodlamadır. Strauss ve Corbin (1998) bu iki kodlama türünü özellikle ayırır, çünkü teori geliştirmek için kavramlar arasındaki ilişkileri ortaya koyan teorik kodlama yönteminin izlenmesi gerekmektedir. Teorik kodlama yoluyla oluşturulan kategoriler (ve alt boyutları) birbirleri ile ilişkilendirilerek incelenen fenomen açıklanabilir. Betimsel kodlamada ise veriler

özelliklerine göre belirli kategoriler altında sınıflandırılır, açıklayıcı (explain) bir işlevi yoktur. Dolayısıyla, teori oluşturma amacı ile yapılan gömülü teori araştırmalarında teorik kodlama yöntemi izlenir. Bu noktada Yıldırım ve Şimşek'in (2013) betimsel kodlama işlemini "betimsel analiz", "teorik kodlama" işlemini ise "içerik analizi" olarak tanımlayarak kitaplarında yer verdikleri düşünülebilir. Fakat detaylı bir inceleme yapıldığında kavramların birbirini karşılamadıkları anlaşılmaktadır. Strauss ve Corbin'in (1998) kitabında, teorik kodlama, gömülü teori çerçevesinde ele alınan bir analiz türüdür ve tümevarımsal bir yaklaşımla gerçekleştirilir; veriyi temel alarak adım adım kavramsallaştırma yoluyla teori geliştirme amaçlanır. Oysa, içerik analizi önceki bölümde de bahsedildiği gibi çeşitli yaklaşımlar izlenerek uygulanabilmektedir. Teoriden yola çıkarak oluşturulan bir kodlama şeması izlenerek veri analiz edilebileceği gibi kodların analiz sürecinde ortaya çıkmasını sağlayan tümevarımsal bir yöntem de izlenebilir. Bunun yanı sıra, verinin belirli özelliklerine göre kategoriler altında sınıflandırılması olarak tanımlanan betimsel kodlama da nitel araştırmalarda kullanılan bir veri analiz yöntemi olan "tematik analiz" ile benzerlik taşımaktadır. Yıldırım ve Şimşek'in (2013) kitabında ise betimsel analiz aynı zamanda kategoriler altında sınıflandırma işleminin uygulandığı bir analiz yöntemi olarak ele alınmaktadır ve içerik analizi betimsel analizden sonra uygulanan daha detaylı bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Aşağıda verilen alıntıda bu durum daha net anlaşılmaktadır (s. 259):

İçerik analizinde amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde daha derin bir işleme tabi tutulur ve betimsel bir yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar bu analiz sonucunda keşfedilebilir.

Yıldırım ve Şimşek'e (2013) göre nitel veri analizinde öncelikle veri temalara ayrılarak yorumlanır (bkz. 256) ve sonrasında derinlemesine bir içerik analizine tabi tutulur. Dolayısıyla, veriye birbirini izleyen iki analiz yöntemi uygulanır. Fakat içerik analizi uygulanmadan önce verilerin temalara göre ayrılıp özetlenmesi ve yorumlanması bir gereklilik değildir. Araştırmacı doğrudan içerik analizine başlayabilir. Hatta bu araştırmada incelenen doktora tezlerinde, iki analiz yöntemini de kullandığını ifade eden araştırmacıların, "betimsel analiz" sonucunda verileri gruplandırmaları ve yorumlamaları ile ilgili bir bulgu paylaşmamışlardır. Araştırmacıların veriye doğrudan içerik analizi uyguladıkları anlaşılmaktadır. Katılımcılar ve işletmeler ile ilgili tablolar ile verilen bilgiler "betimsel analiz" çerçevesinde değerlendirilebilir; fakat içerik analizi katılımcıların demografik özellikleri ya da işletmelerin tanımlayıcı özellikleri üzerinden gerçekleştirilen bir analiz değildir. İçerik analizi tüm veriyi kapsar. Dolayısıyla, bu konu ile ilgili olarak ulusal literatürde zincirleme bir kavram karmaşası olduğu söylenebilir. Örneğin; Akbaba (2018) tezinde veri analiz yöntemi olarak betimsel analizi kullandığını ifade etmiştir. Yazar, Yıldırım ve Şimşek'in (2013) kitaplarında yer alan betimsel analiz adımlarını izlemiştir. Veriler temalar altında sınıflandırılarak yorumlanmıştır. Betimsel çoklu durum çalışması deseni izleyen Şen (2021) görüşme verisi için kullandığı analiz yöntemini terim olarak belirtmese de verileri NVivo programında "temalaştırdığını" ifade etmiştir. Akbaba (2018) ve Şen'in (2021) uyguladıkları veri analiz yöntemi uluslararası literatürde "tematik analiz" olarak tanımlanan yöntemle uyumaktadır. Bu sebeple, ulusal literatürle uyumlu ortak bir nitel araştırma dilinin kullanımının sağlanabilmesi amacıyla betimsel analiz ya

da temalaştırma vb. şekillerde kullanılan terimlerin yerine “tematik analiz” teriminin kullanılmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

İncelenen 4 tez çalışmasında ise araştırmacıların izledikleri desene özgü analiz yöntemleri kullandıkları belirlenmiştir. Örneğin, Fenomenoloji deseni izleyen Akar (2012), Moustakas’ın (1994) önerdiği analiz adımlarını izlediğini ifade etmiştir. Anlatı araştırması yürüten Mücevher (2019) kronolojik analiz yaklaşımı, tematik analiz ve hikâye yapısı modelini kullanılmıştır. Aydın-Turan (2015) Tellis’in (1997) örnek olay araştırmaları için önerdiği veri analiz adımlarını izlediğini ifade etmiştir. Ertem (2017), gömülü teori araştırmalarına özgü teorik kodlama yöntemini izleyerek görüşme verisini kodlamıştır. Ertem, literatürde yaygın olarak kullanılan üç gömülü teori deseninden -klasik, sistematik ve yapılandırmacı desen-hangisini izlediğini açık olarak belirtmemiştir. Bu desenlerin yöntemlerini karma olarak kullanan araştırmalar da mevcuttur. Ertem verisini ilk aşamada açık kodlama yöntemi ile kodladıktan sonra eksenel/seçici kodlama aşamasına geçtiğini ifade etmiştir. Açık kodlama, gömülü teori desenlerinde ortak olarak kullanılan bir süreçtir. Yazarın sonraki aşamada veriye uyguladığı eksenel/seçici kodlama aşaması ise Strauss ve Corbin’in (1998) sistematik gömülü teori deseninde açık kodlama evresini takip eden iki ayrı kodlama süreci olarak tanımlanmaktadır. Eksenel kodlamada alt kategoriler ile ilişkilendirilen kategoriler seçimli kodlama aşamasında birleştirilir ve teorik model oluşturulur. Ertem, bu iki süreci tek başlık altında değerlendirmiş ve “eksenel kodlama” terimini “seçimli kodlama” terimi ile özdeş olarak kullanmıştır. Örneğin, Glaser’in klasik kodlama deseninde kodlama süreci açık kodlama ve seçimli kodlama olarak iki aşamada gerçekleştirilir. Seçimli kodlama çekirdek kategori ortaya çıktıktan sonra uygulanmaya başlayan bir süreçtir. Charmaz (2006) gömülü teori kodlama sürecini, açık kodlamanın yapıldığı “ilk evre” ve kategorilerin birleştirildiği “seçimli evre” olarak iki aşamada tanımlamaktadır (bkz. s.46). Ertem, verdiği referanslarda Strauss ve Corbin (1998) ve Charmaz’dan (2006) ortak referanslar vermesi sebebiyle hangi deseni izlediği tam olarak belirlenememiştir. Araştırmacı karma bir desen de izlemiş olabilir, fakat bunun açık olarak belirtilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.

İncelenen 13 tezden 8 tanesinde araştırmacıların, veri analizine yardımcı olarak aşağıda verilen nitel veri analiz programlarını kullandıkları belirlenmiştir.

NVivo: Harmankaya (2010), Ertem (2017), Tekbaş (2017), Yaşbay-Kobal (2017)

MAXQDA: Aydın-Turan (2015), Mücevher (2019), Özcan (2020)

QDA Miner 5: Eray (2020).

Analiz sürecinin güvenilirliğine ilişkin olarak 8 tezde en az bir güvenlik kriterinin uygulandığına ilişkin ifadeler rastlanmıştır. En çok tespit edilen güvenlik kriterleri “detaylı açıklama” ve “kodlayıcılar arası uyum (inter-coder)”dur. Tezlerin uyguladıkları güvenlik kriterleri Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4.

Güvenilirlik Kriterlerine İlişkin Bulgular

Tezler	Detaylı Açıklama	Kodlayıcılar Arası Uyum	İç Tutarlılık
Akbaba (2018)	+		
Almaz (2017)		+	

Aydın-Turan (2015)	+		
Eray (2020)	+		
Mücevher (2019)	+	+	+
Isıldar (2018)		+	
Ertem (2017)	+	+	
Akar (2014)	+	+	
Yamen (2021)	+	+	

Tablo 4’te görüldüğü gibi, Mücevher’in (2019) tezinde üç kriteri de uyguladığı belirlenmiştir. Ertem (2017), Akar (2014) ve Yamen (2021) de iki kriteri birlikte kullanmışlardır. Bu kriterin değerlendirilmesinde, güvenilirlik kriterleri ile ilgili sadece literatür tanımlarına yer veren ve tez araştırmasında nasıl uygulandığı hakkında bilgi vermeyen tezler değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Araştırmanın Doğrulanması Aşamasına İlişkin Bulgular

İncelenen doktora tezlerinden 5 tanesinin çeşitli geçerlilik kriterlerini sağladıkları belirlenmiştir. Kriterlerin tezlere göre dağılımı Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 5.

Geçerlilik Kriterlerine İlişkin Bulgular

Tezler	Deneyim	Yoğun Katılım	Tekrarlı Görüşme	İletişimsel Geçerlilik	Önyargıların Açıklanması
Almaz (2017)		+			+
Aydın-Turan (2015)		+			+
Mücevher (2019)	+	+	+		+
Ertem (2017)		+		+	
Akar (2014)	+	+			+

Belirli kriterleri sağlayan bu beş tez içerisinde Mücevher’in (2019) tezinin dört kriteri sağladığı görülmektedir. Akar’ın (2014) ise üç geçerlilik stratejisini bir arada uyguladığı belirlenmiştir. Kvale’den (1996) referansla değerlendirme kriterlerinde yer alan “pragmatik geçerlilik” kriteri ile ilgili bir bulguya hiçbir tezde rastlanmamıştır. Tezler içerisinde eylem araştırması deseni izleyen bir tezin olmaması bu durumla bağdaştırılabilir. İletişimsel geçerlilik kriteri ise bir tek Ertem’in (2017) tezinde tespit edilmiştir. Ertem’in (2017) diyalog halinde verdiği alıntılar bu kriterin sağlandığına ilişkin bulgunun elde edilmesine yardımcı olmuştur. Aşağıda Ertem’in (2017) tezinden ilgili diyaloglar paylaşılmıştır (s.140).

- Neden kredi almıyorsunuz da leasing yapıyorsunuz... Biraz daha açsak orayı...
- Şimdi kredinin adı var (faize referans veriyor), bunun bir çalıştırıp ödeme şekli var. Bu şekilde düşünüyoruz.
- Faiz meselesinden ötürü mü?
- Zaten şöyle bir şey... Bunu, banka diyor ki, ben bu makineyi aldım, sana satıyorum diyor. Bu şekilde olduğu, sattığı için... Makinenin fiyatı belli, taksitlendirip ödüyorum yani anladınız mı? Şimdi ben bankadan kredi çekip de makineyi alsam, bankaya paranın faiziyle birlikte krediyi ödesem bu ayrı bir şey olacak ama makineyi bankadan alıp da ona taksit taksit ödemek farklı olacak yani.
- İnançlarla bir bağı var mı yani...?
- Evet, inanç meselesi yani. Faiz vermemek için.

Ertem’in (2017) katılımcı ile aralarında geçen diyalogda katılımcı bir rol üstlendiği ve katılımcının söylediklerinden yaptığı çıkarımları soru olarak yöneltip doğrulattığı açıkça görülmektedir. İletişimsel

geçerliliğin sağlanmasına örnek olarak Ertem'in (2017) tezinde başka alıntılar da bulunmaktadır (Bkz. s. 115, 145).

“Deneyim” kriteri ile ilgili bulguya sadece Akar'ın (2014) tezinde ulaşılabilmektedir. Yazarın araştırma tecrübesi ile ilgili bilgiye tezin “Ekler” bölümünde paylaştığı akademik özgeçmişini üzerinden ulaşılmıştır. Yazarın fenomenoloji desenini kullanarak yaptığı başka araştırmaların da olduğu bu belge sayesinde tespit edilmiştir.

Diğer tezlerde iş dünyasında ve akademide edindikleri tecrübeleri, nitel veri analizi üzerine aldıkları eğitimleri paylaşan yazarlar olduğu belirlenmiştir (Örn., Ertem, 2017; Mücevher, 2019). Yazarların arka planlarına yönelik yaptıkları bu betimlemeler, bakış açılarının ve araştırmaya etkilerinin anlaşılması açısından önemlidir. Fakat bu araştırmada “deneyim” kriteri araştırmacıların uygulamaya yönelik deneyimlerini değerlendirdiği için bu tür deneyimler bulgulara dahil edilmemiştir.

“Yoğun katılım” kriteri tezlerde en çok uygulanan kriter olarak belirlenmiştir. 4 tezte tespit edilen kritere örnek olarak, Akar'ın (2014) tezi verilebilir. Yazar, tezin araştırma alanını akademik örgütler olarak belirlemiştir ve akademik görevi sayesinde yaklaşık yedi yıllık genel gözlem imkânına sahip olmuştur. Akar, ayrıca mülakatlar esnasında katılımcıların beden dillerini de gözlemlediğini ve hatırlatıcı notlar tuttuğunu da ifade etmiştir. (Bkz. s. 43).

Diğer bir geçerlilik kriteri olan “önyargıların açıklanması” 4 tezte tespit edilmiştir. Araştırmacılar incelenen fenomen ile ilgili önyargıları, değerleri ve tecrübeleri ile ilgili notlar tutarak veri analiz sürecine etkilerini minimum düzeyde tutmayı amaçladıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin; Aydın-Turan'ın (2013) araştırmasının bu geçerlilik kriterini sağladığı aşağıda verilen alıntı üzerinden tespit edilmiştir (s. 124).

Tüm bunlara rağmen araştırmacı, kendisinin de üyesi olduğu örgütte yürüttüğü araştırmanın kendi zihin setindeki yapılanmışlık dolayısıyla bazı kısıtlılıklar oluşturabileceğinin farkındadır..... Çözümleme sırasında araştırmacı, konunun kendi mesleği ile doğrudan ilgili olmasından kaynaklanan ve araştırma tasarımının sınırlarını genişletebilecek nitelikteki soru işaretlerini not ederek onları analize dâhil etmemeye gayret göstermiştir.

Akar (2014), Almaz (2017) ve Mücevher (2019) de incelenen fenomen ile ilgili kendi tecrübelerini ayrıca not ettiklerini ifade etmişlerdir. Fakat dört araştırmacının da yapmış oldukları betimlemelere araştırma raporunda yer vermedikleri belirlenmiştir. Verilmiş olması durumunda okuyucuların araştırmanın geçerliliğini değerlendirmelerine katkısının olacağı söylenebilir.

“Tekrarlı görüşme” kriterine ilişkin bulguya bir tek Mücevher'in (2019) tezinde rastlanmıştır. Yazar, bir katılımcısı ile 58 dakika süren ilk görüşmesinin ardından 138 dakika 52 saniyelik bir görüşme daha gerçekleştirmiştir. Bu bulguya “Görüşme Sürecinin Ayrıntıları” başlıklı tablodan ulaşılmıştır (bkz. s.127); fakat ikinci görüşmenin neden yapıldığı ile ilgili bir bilgi verilmemiştir. Yazar, katılımcının zaman kısıtından kaynaklı olarak ya da eksik kaldığını düşündüğü noktaları tamamlamak amacıyla bu görüşmeyi gerçekleştirmiş olabilir. Aynı katılımcıyla farklı zamanlarda yapılan görüşmeler araştırmanın çıkarımlarını doğrulama fırsatı verdiği için araştırmanın geçerliliğini olumlu yönde etkilemektedir.

Araştırmanın Raporlanmasına İlişkin Bulgular

İncelenen doktora tezlerinden, 10 tezde araştırmacılar standart tarzda sunum yapmayı tercih etmişlerdir. Bu çalışmalarda bulgular tema/kategori/alt kategori başlıkları altında betimlenmiştir. Beş tezde yazarlar, bulgularını sayısallaştırma yoluna giderek kodların frekans/yüzde değerlerini gösteren tablolar sunmuşlardır. Üç tezde ise temalar ve bileşenlerini sınıflandıran tablolar kullanılmış, frekans değerleri verilmemiştir. Beş tezde ise tablo kullanılmamıştır. 11 tezde doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

10 tezde yazarlar örneklem ile ilgili bilgileri betimleme yoluyla veya tablolar üzerinde okuyucularla paylaşmıştır. Bu bilgiler genellikle “Bulgular” bölümünden önce “Yöntem” bölümünde verilmiştir. 8 tezde yazarlar, bulguların sunumunda görsellerden faydalanmıştır. Bu görseller veri analiz programı, yazar tarafından oluşturulan kodlama haritası ya da kategorilerin birbiri ile ilişkisini gösteren model şeklindedir.

Farklı sunum tarzı kullanan tezlere Ertem (2017) ve Mücevher’in (2019) tezleri örnek olarak verilebilir. Ertem bulguların sunumunda metafor kullanmıştır. Ayrıca, savını desteklemek amacıyla gözlem verisini iki fotoğraf üzerinden okuyucuya aktarmıştır (Bkz. Ertem, 2018: 126, 136). Mücevher izlediği desenin bir özelliği olarak bulgularını anlatı tarzında sunmuştur. Katılımcıların kısa hayat hikâyeleri verildikten sonra kronolojik analiz yaklaşımı ve tematik analiz yöntemini kullanarak analiz edilen görüşme verileri hikâye yapısı modelinden faydalanılarak yorumlanmıştır.

SONUÇ

Türkiye’de yönetim alanında yazılan ve görüşme yöntemi kullanılan 13 doktora tezinin metodolojik incelemesinin yapıldığı bu makalede aşağıda verilen araştırma soruları cevaplanmıştır.

- İncelenen doktora tezlerinde görüşme yöntemi nasıl uygulanmıştır?
- İncelenen doktora tezlerinde izlenen görüşme yöntemlerinin eksiklikleri nelerdir?
- Görüşme araştırmalarını zanaatkar ve hatta sanatsal düzeye yükseltmek için neler yapılabilir?

İncelenen doktora tezlerinin hepsinde araştırmacılar yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi izlemiş ve bir tez haricinde görüşmelerin yüz yüze yapılması tercih edilmiştir. Araştırmalarda genel olarak görüşme mekânı belirtilmekle birlikte, sosyal bağlamın betimlenerek okuyucuya aktarılması aşamasının ihmal edildiği belirlenmiştir. Bu durum, destekleyici veri toplama yöntemi olarak gözlem yöntemi kullandıklarını belirten araştırmalarda, yöntemin detayları ve uygulanışı ile ilgili yeterli bilginin verilmemesi şeklinde de kendisini göstermektedir. Bu konuda, araştırmacıların doküman analizi adımlarının açıklanmasına daha itinayla yaklaştıkları söylenebilir.

Veri analiz yöntemi olarak çoğunlukla “içerik analizi” ve “betimsel analiz” olarak adlandırılan yöntemin kullanıldığı belirlenmiştir. Açıklayıcı bir yaklaşım izlenerek uygulanan içerik analizi sonucunda betimsel analiz uygulayan yazarların tek ve ortak bir kaynaktan faydalandıkları ve yazarların başka bir kaynaktan yaptıkları kişisel çıkarımları sonucunda adlandırdıkları “betimsel analiz” adımlarını izledikleri belirlenmiştir. Bu konu ile ilgili olarak, Türkçe literatürde daha kapsamlı ve derinlemesine çalışılmış nitel araştırma kitaplarına ihtiyaç olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu bulgu Keskin’in (2017) Türkiye’de yayımlanan araştırma yöntemleri kitaplarının yüzeysel ve özellikle felsefi açıdan yetersiz olduğu bulgusunu desteklemektedir. Ayrıca, araştırmacıların tek bir kaynaktan faydalanmak yerine, çeşitli sayıda uluslararası kaynakları da incelemeleri, farklı görüşleri karşılaştırarak kendi çıkarımlarını yapmaları önerilmektedir.

Bulguların yorumlanması aşamasında yazarların çoğunlukla standart tarzda sunum yaptıkları belirlenmiştir. Bu durum araştırmacının tercihinden, tez danışmanının ve tez inceleme kurulu üyelerinin yönlendirmesinden ya da tez yazım kılavuzunun formatından kaynaklanıyor olabilir. Nitel araştırma yaklaşımı izleyerek doktora tezi yazan doktora öğrencilerine bu konuda esnekliğin sağlanması sunum tarzlarının daha yaratıcı bir yönde ilerlemesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Araştırma bulgularının okuyucuya sıkmadan ve doğru bir şekilde aktarımını sağlamak, okuyucuyu araştırmaya çekmek ve yayının uzun dönemler okunabilirliğini sağlamak amacıyla, araştırmacılar farklı sunum tarzları da deneyebilirler.

Görüşme araştırmasının geçerlilik ve güvenilirliğinin sağlanması konusunda bu araştırma kapsamında belirlenen kriterlerin az sayıda doktora tezinde uygulandığına yönelik bulgular elde edilmiştir. Bazı tezlerde güvenilirlik ve geçerlilik kriterlerinin sadece literatür tanımlarının verildiği, araştırmada nasıl uygulandığına yönelik bir açıklamanın yapılmadığı tespit edilmiştir.

Her araştırmada olduğu gibi, bu araştırmanın da sahip olduğu bazı kısıtlar vardır. Öncelikle bu araştırmanın kapsamı Türkiye’de yönetim alanında yazılan 13 doktora tezi ile kısıtlıdır. Dolayısıyla, elde edilen bulgular bu araştırmaya özgü olabilir. Yönetim alanında farklı anahtar kelimelerle yapılacak sistematik taramalar daha geniş bir analiz birimi üzerinde çalışmaya olanak sağlayacaktır. Araştırmanın giriş bölümünde de belirtildiği gibi, bu araştırmanın amacı Türkiye’de görüşme yöntemi izlenerek yürütülmüş tüm doktora tezlerine ulaşmak ve genel bir analiz yapmak değildir. Bu araştırma küçük bir veri grubu belirleyerek, görüşme yönteminin nasıl uygulandığını örnekler üzerinde göstermek, eksiklikleri yine örnekler üzerinde gösterebilmek ve sonuç olarak bu yöntemi yeni kullanacak araştırmacılara ışık tutabilmeyi amaçlamıştır.

Ayrıca, bu araştırmada ağırlıklı olarak Kvale’nin (1996) “zanaatkar görüşme yaklaşımı” esas alınmıştır. Nitel araştırma literatüründe, araştırmacılar tarafından uygulanan çok çeşitli görüşme türleri mevcuttur. Farklı değerlendirme kriterleri kullanılarak farklı görüşme yöntemlerinin nasıl uygulandığı incelenebilir. Bunların yanı sıra, yönetim alanında yazılan ve yöntem olarak görüşmenin kullanıldığı ulusal makaleler üzerine yapılacak araştırmalar da Türkiye genelinde görüşme yönteminin nasıl uygulandığı konusunda genel bir anlayış sunması bakımından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın bulguları yüksek öğretim kurumlarında karar verici ve yol göstericiler açısından değerlendirildiğinde, nitel araştırmaların doğasına uygun ve daha esnek formatta tez yazım kılavuzlarının hazırlanması önerilmektedir. Öğrencilerin, görüşme yöntemi sürecinde yaratıcılıklarını ortaya çıkarabilmeleri, yöntemlerin uygulanması aşamalarında kendi stratejilerini geliştirebilmeleri ve farklı sunum tekniklerini deneyebilmeleri açısından tez danışmanlarının ve tez izleme komitesi üyelerinin teşvik edici ve destekleyici bir tutum içerisinde olmalarının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Bulgular tez yazım aşamasında olan doktora öğrencileri açısından değerlendirildiğinde ise tek bir kaynak ile sınırlı kalmamaları, özellikle uluslararası literatürde izledikleri yöntemleri kullanan önde gelen araştırmacıların eserleri başta olmak üzere, yöntemlerin uygulanması, felsefi ve teorik altyapıları hakkında kapsamlı bir inceleme yapmaları önerilmektedir. Görüşme yöntemi temel teknik özelliklerinin yanı sıra,

çeşitli kişisel özelliklere sahip olmayı da gerektirmektedir. Kvale'nin (1996) önemle altını çizdiği gibi, tecrübe kazandıkça araştırmacılar yöntemlerin uygulama aşamalarında inisiyatif kullanabilecek ve kendi stratejilerini geliştirebileceklerdir. Bu nedenle doktora araştırması öncesinde araştırmacıların tecrübe kazanmak amacıyla uygulama yapmaları önerilmektedir. Bu sayede, görüşme yönteminin sağladığı avantajlar, dezavantajlar ve zorlukları hakkında ve yöntemin kendi kişisel özellikleri ve amaçları ile uyumu hakkında fikir sahibi olabileceklerdir.

Bu araştırma, konu alanı olarak işletme anabilim dalının, yönetim-organizasyon alt bilim dalı alanında yazılan doktora tezlerini odağına almış olsa da içerik açısından değerlendirildiğinde lisansüstü öğrencilerine ve görüşme yöntemini uygulamaya yeni başlayan veya uygulamayı düşünen akademisyenlere bir kılavuz olarak fayda sağlayacaktır. Bu nedenle, kapsamlı bir literatür incelemesini de içermektedir.

Son olarak, görüşmenin zanaatkar ve sanatkâr yönünü yazarın görüşü ile yorumlayarak bitirmek istiyorum. Zanaatkar yaklaşımı; kendi tecrübeleri, gösterdiği çaba ile yoğrulmuş veya imkânı varsa bir ustanın yanında çıraklık yaparak yetişmiş bir araştırmacının, araştırmanın kritik anlarında sezgilerine dayalı olarak aldığı kararlar ve günün herhangi bir saatinde yaşadığı teorik aydınlanmalar ışığında ilmek ilmek ördüğü bir araştırma olarak tanımlıyorum. Araştırmanın sanatkâr yönünü ise araştırmayı yaparken yaşadığı heyecanı ve aydınlanmayı, bir şey keşfetme ve yaratmış olma hissini, araştırma metnine katarak aynı hissi okuyanda da uyandırabilme becerisi olarak değerlendiriyorum. Bu hissi yaşatan araştırmacılara ihtiyaç olduğunu düşünüyorum.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışma tek araştırmacı tarafından yürütülmüştür.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Araştırma kapsamında herhangi bir destekten yararlanılmamıştır.

Çatışma Beyanı

Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Onay

Etik kurul onayı alınmamıştır.

Kaynaklar

- Agarwal, U. A. (2019), *Qualitative interviewing*, Rabi N. Subudhi & Sumita Mishra (Ed.) Methodological Issues in Management Research: Advances, Challenges, and the Way Ahead içinde (79-91). Emerald Publishing Limited.
- Akar, N. (2014). *Örgütsel yaşamda sessizlik olgusu: Akademik örgütlerde biçimsel gruplardaki sessizlik üzerine nitel bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Akbaba, A. (2018). *E-işletmeye geçiş sürecinde yönetim sistemlerinin entegrasyonunda karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri: THY entegre operasyon kontrol başkanlığında hoshin kanri entegre yönetim modelinin uygulanması* [Yayımlanmamış doktora tezi, Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <http://acikerisim.gelisim.edu.tr/xmlui/handle/11363/1159#sthash.T4mSxzNH.dpbs>
- Almaz, F. (2017). *Uygulamada strateji yaklaşımı ile tepe yönetim takımını oluşturan aktörlerin kendi içlerinde ve örgüt yapısı ile etkileşimlerinin incelenmesi: Hastaneler üzerinde nitel bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <https://tezarsivi.com/uygulamada-strateji-yaklasimi-ile-tepe-yonetim-takimini-olusturan-aktorlerin-kendi-iclerinde-ve-orgut-yapisi-ile-etkileşimlerinin-incelenmesi-hastaneler-uzerinde-nitel-bir-arastirma>
- Arastaman, G., Öztürk-Fidan, İ., & Fidan, T. (2018). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenilirlik: Kuramsal bir inceleme. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 37-75.
- Armat, M. R., Assarroudi, A., Rad, M., Sharifi, H., & Heydari, A. (2018). Inductive and deductive: Ambiguous labels in qualitative content analysis. *The Qualitative Report*, 23(1), 219-221.
- Assarroudi, A., Heshmati Nabavi, F., Armat, M. R., Ebadi, A., & Vaismoradi, M. (2018). Directed qualitative content analysis: the description and elaboration of its underpinning methods and data analysis process. *Journal of Research in Nursing*, 23(1), 42-55.
- Aydın-Turan, Ş. (2013). *Yönetim uygulamalarından doğan kontrol etkilerine dair eleştirel bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <https://acikerisim.sakarya.edu.tr/handle/20.500.12619/77468>
- Ayres, L. (2018). *Thematic coding and analysis*. In L.M. Given (ed.) The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods Vol. 1&2 (pp.867-868), SAGE Publications Inc.
- Berner-Rodoreda, A., Bärnighausen, T., Kennedy, C., Brinkmann, S., Sarker, M., Wikler, D., ... & McMahon, S. A. (2020). From doxastic to epistemic: A typology and critique of qualitative interview styles. *Qualitative Inquiry*, 26(3-4), 291-305.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Brinkmann, S. (2007). Varieties of interviewing: Epistemic and doxastic. https://www.psy.au.dk/fileadmin/site_files/filer_psykologi/dokumenter/CKM/NB42/sb.pdf adresinden 27.06.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Brinkmann, S. (2018). *The interview*. Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (Eds.) The SAGE Handbook of Qualitative Research Fifth Edition içinde (997-1038). SAGE Publications, Inc.
- Charmaz, K. (2006). *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches* (Second Edition). SAGE Publications, Inc.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. Pearson.
- Eisner, E. W. (2002). From episteme to phronesis to artistry in the study and improvement of teaching. *Teaching and Teacher Education*, 18(4), 375-385.
- Eray, A. T. (2020). *Türkiye’de iç kontrolün performansı: Bir model önerisi* [Yayımlanmamış doktora tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <http://acikerisim.baskent.edu.tr/bitstream/handle/11727/2700/10137644.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Ertem, M. (2017). *Stratejik karar sürecinde rekabet üstünlüğünün kaynakları olarak kültürel değer ve inançlar üzerine bir gömülü teori araştırması*. [Yayımlanmamış doktora tezi, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Glaser, B. G. (1978). *Advances in the methodology of grounded theory: Theoretical sensitivity*. Sociology Press.
- Glaser, B. G., & Strauss, A.L. (2006). *The Discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Aldine Transaction.
- Guba, E.G., & Lincoln, Y.S. (1989). *Fourth Generation Evaluation*. SAGE Publications Inc.
- Harmankaya, H. (2010). *Performans yönetim aracı olarak balanced scorecard sisteminin hazır giyim işletmesinde uygulanması ve bir model geliştirme* [Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü]. <https://dspace.gazi.edu.tr/handle/20.500.12602/189996?show=full>
- Hsieh, H. F., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288.
- Karadağ, E. (2010). Eğitim bilimleri doktora tezlerinde kullanılan araştırma modelleri: Nitelik düzeyleri ve analitik hata tipleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 1(1), 49-71.
- Keskin, U. (2017). Sosyal bilimler araştırma yöntemleri kitaplarının ihmal edilen unsuru olarak felsefe. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 437-456.
- Kvale, S. (1996). *InterViews: An introduction to qualitative research interviewing*. SAGE Publications, Inc.
- Marshall, C., & Rossman, G.B. (2016). *Designing qualitative research* 6th ed. SAGE Publications, Inc.
- Maxwell, J. A. (2013). *Qualitative research design: An Interactive Approach* (3rd ed.). USA: SAGE Publications, Inc.
- Morse, (2018). *Reframing rigor in qualitative inquiry*. In N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (Eds.) *The SAGE Handbook of Qualitative Research* 5th ed. (pp.1373-1409). SAGE Publications Inc.
- Mayring, P. (2014). *Qualitative content analysis theoretical foundation, basic procedures and software solution*. Austria: Klagenfurt.
- Mbuagbaw, L., Lawson, D. O., Puljak, L., Allison, D. B., & Thabane, L. (2020). A tutorial on methodological studies: the what, when, how and why. *BMC Medical Research Methodology*, 20(1), 1-12.
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. SAGE Publications Inc.
- Murakami, H. (2010). *Underground: The Tokyo gas attack and the Japanese psyche*. Vintage.
- Mücevher, M. H. (2019). *Başarılı yöneticilerin hayat hikâyeleri ve yöneticilik gelişimlerine yansımaları: Nitel bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü]. <http://tez.sdu.edu.tr/Tezler/TS03318.pdf>

- Özcan, H. (2020). *Öğretmenlerin farklılık yönetimi anlayışlarının kurumsal iletişim bağlamında incelenmesi: Bir uygulama örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Özen, Ş. (2000). Türk Yönetim/Organizasyon Yazınında Yöntem Sorunu: Kongre Bildirileri Üzerine Bir İnceleme. *Doğu Akdeniz Üniversitesi Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 89-118.
- Neuendorf, K. A. (2019). *Content analysis and thematic analysis*. In P. Brough (Ed.), *Research Methods for Applied Psychologists: Design, Analysis and Reporting* (pp. 211-223). Routledge.
- Sağlam-Arı, G. S., Armutlu, C., Güneri-Tosunoğlu, N., & Yücel-Toy, B. (2009). Pozitivist ve postpozitivist paradigmlar çerçevesinde metodoloji tartışmalarının yönetim ve pazarlama alanlarına yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1), 113-141.
- Snelson, C. L. (2016). Qualitative and mixed methods social media research: A review of the literature. *International Journal of Qualitative Methods*, January-December, 1-15.
- Strauss, A. L., & Corbin, J.M. (1998). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory*. Sage Publications, Inc.
- Şener, E. (2019). Gömülü teori yaklaşımının yönetim araştırmalarında kullanımı. *Nitel Sosyal Bilimler*, 1(1), 22-47.
- Tekbaş, Ö. (2017). *Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinde rol alan ve almayan personelin KSS anlayışlarındaki yaklaşım farklılıklarına ilişkin bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <http://openaccess.maltepe.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12415/208>
- Tellis, W. M. (1997). Introduction to case study. *The Qualitative Report*, 3(2), 1-14. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/1997.2024>
- Toraman, S. (2021). Karma yöntemler araştırması: Kısa tarihi, tanımı, bakış açıları ve temel kavramlar. *Nitel Sosyal Bilimler*, 3(1), 1-29.
- Vaismoradi, M., Turunen, H., & Bondas, T. (2013). Content analysis and thematic analysis: Implications for conducting a qualitative descriptive study. *Nursing & Health Sciences*, 15(3), 398-405.
- Wight, C. (2018). Post-truth, postmodernism and alternative facts. *New Perspectives*, 26(3), 17-29.
- Wolfswinkel, J. F., Furtmueller, E., & Wilderom, C. P. (2013). Using grounded theory as a method for rigorously reviewing literature. *European journal of information systems*, 22(1), 45-55.
- Yamen, M. (2021). *Dijital Taylorizm bağlamında yapay zekâ teknolojilerinin örgütsel değişime etkileri* [Yayımlanmamış doktora tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Yaşbay-Kobal, H. (2017). *Vekalet teorisi ve kaynak bağımlılığı teorisi bağlamında, yönetim kurulu özelliklerinin finansal performansa etkisi: Halka açık gıda şirketleri üzerinde bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <http://dspace.marmara.edu.tr/handle/11424/38483>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.